

İslâmiyet'in Mekke Dönemi'nde Uygulanan Ambargo Olayı

Ünal KILIÇ*

İslâm dininin temellerinin atıldığı, inanç esaslarının tesis edildiği Mekke dönemi 13 yıl sürmüştür. Bu zaman diliminde Müslümanlar yeni dine intikal açısından büyük bir azim ve gayretle ellerinden geleni yapmışlar, eski alışkanlıklarının yerine yeni dine ve onun kendilerine emrettiği yaşam biçimine alışabilmek için ciddi gayretler sarfetmişlerdir. Kendi içlerinde eski ile yeni inanç ve yaşam tarzı açısından med-cezirler yaşayan, alışkanlıklarını terk etmekte zorlanan, atalarından beri bilinen ve uygulanan davranış biçimlerinden vazgeçme hususunda sıkıntılar yaşayan, değişim ve yeniliklerin tarihin her dönemi insanlarında olduğu gibi kendilerini de ürküten Mekke dönemi Müslümanları yeni dine girme ve bu dinde sebat gösterme bakımından bir hayli zorlanmışlardır.

Onların kendi nefisleriyle mücadeleleri, zaten çok çetin geçmekte iken bir de hemşehrileri tarafından baskıya maruz kalmaları çekilen sıkıntıların daha da çetinleşmesine yal açıyordu. Yeni yeni nazil olan ayetler çerçevesinde sapık itikat ve anlayışları terkederek Müslümanlar yine nüzûlu devam eden ayetler ve Hz. Peygamber'in klavuzluğu doğrultusunda tepeden tırnağa bir değişim mücadelesi içerisine giriyorlardı. Değişimler tarih boyunca zor ve sıkıntılı gerçekleşmiştir. Değişim kişinin kendisiyle mücadelesini gerektirdiği gibi çevresindekilerle ilişkilerinde de pek çok sıkıntıyla karşı karşıya gelmesine sebep olmuştur. Müslümanlar İslâmiyet'in kendilerinde yaptığı olumlu değişimle çıktıkları iç ve dış kaynaklı sıkıntılara göğüs germişler, bu uğurda eşine az rastlanır yiğitlikler sergilemişlerdir. Ancak çekilen sıkıntılar onları hem Allah nezdinde hem de sonraki asırlarda yaşayan Müslümanlar nezdinde yüce bir mertebeye ulaştırmıştır.

Peygamberimiz kendi şehri olan Mekke'de İslâm'ı anlatmak ve kabulünü temin için varını yoğunu sarf etmiş ve pek çok Mekke'linin Müslüman olmasını sağlamıştır. Ancak Mekke toplumu İslâm'a karşı oluşlarında ve başta Peygamberimiz olmak üzere tüm Müslümanlara yönelik tavırlarında İslâmî davetin başlangıcından beri sürdürdükleri katı tutumlarını gün geçtikçe daha da sertleştirmişlerdir.

En zor ve sıkıntılı dönemlerde İslâm'a giren ve İslâm davası uğrunda pek çok sıkıntılara maruz kalan ilk sahâbiler, sadece Peygamberimizin hadis-i şeriflerinde övülmemiş; bu kutlu kimseler hem Kur'ân-ı Kerim'de metholunmuş hem de tarih

---

* Prof. Dr. Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

boyunca Müslümanların nazarında en müstesna şahsiyetler olarak yâd edilegelmişlerdir.¹

Allah Teala, peygamberler², ümmetler³, insanlar⁴, zamanlar⁵ ve mekanlar⁶ arasında fazilet bakımından farklılıklar tayin etmiştir. Kur'ân-ı Kerim'de bazı peygamberlerin bazılarında daha faziletli olduğuna, dolayısıyla daha faziletli bir peygamberin ümmetinin de daha faziletli bir ümmet olduğuna dair ayetler vardır. Aynı şekilde kutsal kitabımızda insanların, zamanların ve mekânların da üstünlükte tek düze olmadığı ve bazılarının daha faziletli olduğuna dair pek çok ayet-i kerime vardır. Fazilet bakımından üstünlükte başka sebeplerin yanında iyi kul, iyi ümmet, iyi insan olmak için gösterilen gayret ve samimiyetlerin de rolü vardır. Dolayısıyla iyi kul, iyi insan, iyi ümmet vs. olma yolunda daha samimi ve gayretli olup uyuşukluk göstermeden bu uğurda en ön saflarda yer alanlar, fazilet bakımından emsallerine nazaran elbette daha üstün olacaklardır.

Sahâbenin tamamının da fazilet yönüyle birbirlerine denk olduğu söylenemez. Zira onlar arasında da fazilet bakımından farklılıklar vardır.⁷ Onlar, İslâm'a girmelerindeki öncelikleri, samimiyetleri, gayret vb. yönleriyle birbirlerinden derece bakımından farklıdır. Nitekim Kur'ân-ı Kerim'de bu durum şu şekilde tespit edilmektedir: "...Elbette içinizden, fetihten önce infak eden ve savaşanlar, daha sonra harcayıp savaşanlara eşit değildir. Onların derecesi, sonradan infak eden ve savaşanlardan daha yüksektir. Bununla beraber Allah hepsine de en güzel olanı vaad etmiştir. Allâh'ın yaptıklarınızdan haberi vardır."⁸

Hadis-i şeriflerde de sahâbe arasında fazilet yönüyle farklılıklar olduğunu anlıyoruz. Nitekim güvenilir hadis kaynaklarından kabul edilen Buhârî ve Müslim'in *Sahîh*'lerinde bu doğrultuda nakledilen hadis-i şeriflere rastlanılmaktadır: "*Sizden birisi benim sahâbeme dil uzatmasın....*"⁹

Ayet-i kerimeler ve hadis-i şerifler göz önünde bulundurulduğunda sahâbenin üstünlük bakımından birbirleri arasında farklı derecelendirilmelere tabi tutuldukları görülmektedir.¹⁰

---

¹ Kubeysî, *Sahâbetü Rasûlillahi fi'l-Kitab ve's-Sünne*, s.150-188

² Bakara 2/253

³ Bakara 2/143; Âl-i İmran, 3/110

⁴ Zuhruf 43/32; En'am 6/165

⁵ Bakara 2/185; el-Kadr 97/1,2,3;

⁶ Bakara 2/25; Âl-i İmran 3/96, 97

⁷ Kubeysî, s.194

⁸ Hadîd, 57/10

⁹ Buhârî, "Fedâilu Ashâbi'n-Nebî", 5; Müslim, "Fedâilu's-Sahâbe", 221-222

¹⁰ Kubeysî, 199-212

Tevbe Sûresi'nde “İslâm dinine girme hususunda öne geçen ilk muhacirler ve ensâr ile onlara güzellekle tabi olanlar var ya, işte Allah onlardan razı olmuştur, onlar da Allah'tan razı olmuşlardır...”¹¹ buyrulurken, muhacir ve ensârın ilklerinin, daha faziletli olduğuna işaret edilmiştir. Dolayısıyla bu ve benzeri ayetlerden hareketle gerek muhacir gerekse ensârdan İslâm'a ilk önce girenlerin sonraki dönemlerde Müslüman olarak sahâbe unvanını elde edenlere nazaran daha faziletli oldukları söylenmiştir.

Mekke dönemi, Müslümanlardan önce zayıf ve kimsesizler sonra ise hali vakti yerinde olan, kavmi ve kabilesi güçlü olanları da kapsayacak tarzda genişletilen baskı, iftira, hakaret ve işkencelerin en yoğun olarak sergilendiği bir dönem olmuştur. Mekke müşrikleri, garip gurebadan müminlere, güçlü kabile desteğinden mahrum kimselere zaten istedikleri gibi işkence yapmaktaydılar, ancak bununla yetinmediler; bütün Müslümanları kapsayacak bir tarzda baskı ve şiddetlerini genişlettiler. Bu baskı ve şiddet, hali vakti yerinde olan ve güçlü kabile desteğine sahip olan Hz. Peygamber'i de hedef almaya başladı. Diğer Müslümanlar gibi ona karşı da çeşitli yöntemlerle baskı ve şiddet uygulanmaya başladı. Ancak Müslümanları sindirme, dinlerinden vaz geçirme ve aralarındaki kardeşlik ve muhabbet duygularını sona erdirmek için yapılan kötü muameleler, müşriklerin hedeflerine ulaşmaları için yeterli olmadı. Onlar, bütün engellemelerine rağmen statükoyu koruyamıyorlar, atadan babadan elde ettikleri nüfuzlarını muhafaza edemiyorlar, her dediklerini emir telakki edercesine harfiyyen uygulayan insanların kendilerine karşı bir tavır içerisine girmelerine mani olamıyorlardı. Bu durum Mekkeli müşriklerin Müslümanlara karşı tavırlarında daha da sertleşmelerine yol açıyordu.

Müşriklerin Ambargo Kararı Almalarının Nedenleri

Mekke döneminin 7 ve 10. Yılları arasında özelde Hz. Peygamber genel de ise ona destek olup saldırılar karşısında onu korumak için elinden geleni yapan yakın akrabalarından Hâşim ve Muttaliboğulları'na karşı uygulanan boykot ise söz konusu dönemde müşrikler tarafından uygulanan zulüm ve işkencenin en ileri safhasını oluşturmaktadır.

Üç yıl süreyle uygulanan boykot süresince Müslümanlar ve onlara destek veren akrabaları çok sıkıntılı günler geçirmek zorunda kalmışlardır. Boykot kararının hangi gelişmeler üzerine alındığından başlayarak karar metnini kimin kaleme aldığı,

---

¹¹ Tevbe 9/100

muhtevası, alınan kararların uygulanışı esnasında gösterilen kararlılık ve daha da ziyade boykot kararının yürürlüğüne son verilmesiyle ilgili birtakım rivayet farklılıkları ve bunlara bağlı olarak da değişik görüşler mevcuttur. Olayla ilgili rivayetler ilk dönem kaynaklarında genişçe yer almakta, ancak bu rivayetlerin büyük bir kısmının aynı ravilerce rivayet edilen nakillerden oluştuğu ve genel olarak birbirinin tekrardan ibaret olduğu anlaşılmaktadır. Bununla birlikte aynı ravilerin rivayetini esas alan müellifler, zaman zaman kendi yorum ve kabulleri çerçevesinde değişik sonuçlara ulaşmaktadırlar. Dolayısıyla boykotla ilgili rivayet farklılıklarını ortaya koymak ve bu farklılıkları nasıl anlamamız gerektiği üzerinde durmak istiyoruz.

İlk siyer ve meğâzî kaynaklarında boykot kararının verilmesiyle ilgili iki farklı süreçten söz edilmektedir. Bunlardan birincisine göre Habeşistan'a gidenlerin geri getirilmesi için gönderilen heyetin eli boş bir şekilde dönmesi ve oradaki muhacirlerin gayet rahat ve huzur dolu bir şekilde yaşamlarını sürdürdüklerine dair haberler Mekkelilerin öfkelerinin kabarmasına yol açmıştır.¹² Hz. Hamza ve Hz. Ömer gibi Kureyş'in iki güçlü ve saygın şahsiyetinin Müslüman olması müşriklerin kızgınlıklarını daha da artırmıştır.¹³ Bunlara ilaveten gerek Kureyşliler arasında gerekse onların dışındaki civar kabileler arasında Müslümanlığın yayılmaya başlaması Mekke'li müşrikleri yeni yeni tedbirler almaya sevk etmiştir. Bir anlamda onlar geleneksel önlemlerle Müslümanlığın önünü kesemeyeceklerinin farkına varmışlar ve kesin çözüme ulaşabilmek için farklı bir yönteme yani boykota karar vermişlerdir. Boykot kararı yazıya geçirilerek Kâbe'nin içerisine asılmıştır. Kureyşli müşriklerin bu kararı üzerine Ebû Tâlib, Hâşim ve Muttaliboğulları'nı Ebû Tâlib mahallesinde toplamıştır.¹⁴

Boykot kararının alınmasıyla ilgili olarak ikinci bir gelişmenin de kaynaklarda yer aldığı görülmektedir. Buna göre aldıkları tedbirlere rağmen İslâmiyet'in gelişmesini engellemede başarısız olan müşrikler köklü çözüm olarak Hz. Muhammed'i öldürmeye karar vermişlerdir. Buna mukabil başta amcası Ebû Tâlib olmak üzere Hz. Peygamber'in akrabaları ise onu ne pahasına olursa olsun

¹² Belâzürî, *Ensâbu'l-Eşraf*, I, 270-271. Mûsa b. Ukbe Haşim ve Muttalib oğulları Şi'bu Ebî Tâlib'e girmeye zorlandıklarında Hz. Peygamber diğer kabilelere mensup zor durumdaki Müslümanlara Habeşistan'a hicret etmeleri tavsiyesinde bulunduğunu ifade etmekteyse de (Musa b. Ukbe, *el-Meğâzî*, I, 126-127) kaynakların neredeyse ittifakla naklettiklerine göre Habeşistan hicreti daha önce gerçekleşmiştir. Hatta boykot kararının sebeplerinden birisi de bu hicretle alakalıdır.

¹³ Bu iki kişinin Müslüman olmalarıyla, buradaki müminler, Mekke'li müşrikler nezdinde gizli bir illegal (!) organizasyonun ortak bağı olmaktan çıkmış ve belli kaide ve kurallara göre hareket eden bir cemaat haline gelmiştir. Mehmet Erdem, "İslâm Teşriinin Oluşum Seyri Açısından Vahiy döneminin Mekke Merhalesi ve Safhaları", *Dini Araştırmalar*, Eylül-Aralık 2006, cilt: IX, s.26

¹⁴ İbn İshâk, *Kitabu'l-Meğâzî*, s.159; İbn Hişâm, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, III, 382; İbn Hacer el-Askalanî, *Fethü'l-Bârî*, VII, 589

koruyacakları hususunda fikir birliğine varmışlar ve bu maksatla Ebû Tâlib mahallesinde toplanmaya ve akrabaları olan Hz. Muhammed'i korumaya çalışmışlardır. Hâşim ve Muttaliboğulları'nın Hz. Muhammed'i öldürmek üzere kendilerine teslim etmelerine karşı çıkmamanın yanısıra onu koruma hususunda anlaşmaları üzerine Mekkeli müşrikler, adı geçen kabilelerle toplu mücadele için boykot kararı almışlar ve bunu uygulamak üzere harekete geçmişlerdir.

Boykotun zamanlamasıyla ilgili olarak kaynaklarda zikredilen ve bizim de yukarıda kaydettiğimiz rivayetlere göre birinci görüşte olanlar Hâşim ve Muttaliboğulları'nın kendileri aleyhinde alınan boykot kararı üzerine Şi'bu Ebî Tâlib'de toplandıklarını savunmaktadırlar. İkinci görüşü savunanlar müşrikler tarafından öldürülmesi kesin olarak kararlaştırılan Hz. Muhammed'i korumak üzere Hâşim ve Muttaliboğulları'nın Şi'bu Ebî Tâlib'de toplanması üzerine boykota karar verilmiştir.

Olaya müşrikler cephesinden bakarak boykot kararının zamanlaması hususunda daha tutarlı bir sonuca ulaşmak mümkündür. Müşriklerin Hz. Muhammed'i öldürmeye karar vermekle birlikte onu koruyan ve bu uğurda gerekirse hep beraber mücadele edebilecek Hâşim ve Muttaliboğulları'nı tüm yolları denemeden karşılarına almaları düşünülemez. Öldürmek için bile olsa Hz. Muhammed'in kendilerine teslimi için bu kabileler nezdinde teşebbüste bulunduktan sonra onların boykota karar verdiklerini söyleyebiliriz. Zira Hz. Muhammed'i öldürmeye karar veren müşrikler, onun kendilerine teslim edilmesi için gerçekleştirdikleri müracaatlar sonuçsuz kaldıktan sonra bu kararı vermişlerdir.

Müşriklerin boykot kararı vermeden önceki süreçte İslâm davetini engellemek için ellerinden geleni yapmışlar, bir takım vaadlerle davalarından vazgeçirmeye çalıştıkları Müslümanların dinlerinde sebat göstermeleri üzerine şiddete başvurarak hedeflerine ulaşmaya çalışmışlardır. Ancak uyguladıkları yöntemlere rağmen İslâm daveti gün geçtikçe Mekkeliler arasında olduğu gibi civardaki kabile mensuplarınca da benimsenmeye başlamış, Müslümanlar yılgınlık gösterip bir kenara çekilmek yerine müthiş bir dayanışma ile kendilerine karşı uygulanan baskı ve şiddete direnmişlerdir.¹⁵ Buna mukabil Mekkeli müşrikler, İslâm davetinin asıl unsuru olarak gördükleri Hz. Muhammed'i davasından vazgeçirmek ya da başka yollarla etkisiz hale getirmekle meseleyi esastan halletmeye çalışmışlardır. Bu maksatla diğer Müslümanlara uyguladıkları baskı ve şiddete benzer şekilde Hz. Peygambere'e de zulmetmişler¹⁶,

¹⁵ İbn İshâk, s.339 vd.; İbn Hişâm, I, 339-343

¹⁶ İbn İshâk, s.154-155, 197-199; İbn Hişâm, I, 309-310

ancak onu davasından döndürememişlerdir. Hedeflerine ulaşamayan müşrikler taktik değiştirerek onun en güçlü hamisi olan ve verdiği emanın sonuna kadar arkasında duran amcası Ebû Tâlib nezdinde teşebbüste bulunmuşlar, Ebû Tâlib'den yeğenini İslâm davasından vaz geçmesi hususunda ikna etmesini istemişlerdir. Mekkelilerin bu taleplerini dikkate alan Ebû Tâlib yeğenine davasından vazgeçme teklifinde bulunmuşsa da onun her ne pahasına olursa olsun İslâm davasında sebat edeceğini söylemesi üzerine o da Hz. Muhammed'e verdiği desteği sürdüreceğini ifade etmiştir. Ebû Tâlib'e üç defa teklif götüren müşrikler sonuncusunda ona yeğenine karşılık bir yeğen teklifinde bulunmuşlar, Hz. Muhammed'in kendilerine teslim edilmesini öldürmek için talep eden müşrikler buna mukabil Ebû Tâlib'e bir başkasını yeğen olarak vermek istemişlerdir. Söz konusu teklif karşısında Ebû Tâlib yeğenin arkasında duracağını bir kere daha ifade etmiştir.¹⁷ Ebû Tâlib katından elleri boş dönen müşrikler, Dârunedve'de tekrar bir araya gelerek istişarelerde bulunmuşlar ve bu sefer doğrudan Hz. Muhammed'e müracaat ederek onu davasından vazgeçirmeye, hiç değilse onunla uzlaşarak bazı tavizler koparmaya karar vermişlerdir.¹⁸ Söz konusu kararı gerçekleştirmek isteyen müşrikler akli, tecrübesi ve ferasetiyle ikna gücüne güvendikleri Utbe b. Rebîa'yı kendisiyle konuşması için Hz. Muhammed'e göndermişler, Utbe kendince bütün ikna metotlarını kullanmışsa da eli boş bir şekilde dönmüştür. Bunun üzerine müşrikler içlerinde Kureyş'in en saygın kişilerinin de bulunduğu bir heyeti Hz. Muhammed'i ikna etmeleri ve davalarından vazgeçirmeleri için görevlendirmişse de onlar da başarısız olmuşlardır.¹⁹

Mekke'de Müslümanlar aleyhine kontrolü kaybeden müşrikler, baskı uyguladıkları bazı Müslümanların Habeşistan'a gitmesine mani olamadıkları gibi onları geri getirme hususunda da başarısız olmuşlardı. Ayrıca yeni ihtidalarla güçlenen Müslümanların nitelik olduğu gibi niceliklerinde de gelişmeler söz konusuydu. Sadece fakir ve kimsesizler değil Hz. Hamza ve Hz. Ömer gibi Kureyş'in asilzadeleri de yeni dinin saflarına katılmışlardı. Üstelik Mekke dışında da İslâmiyet kabileler arasında gündemi oluşturmaya başlamış, pek çok kimse Müslüman olmaya başlamıştı. Bu durum karşısında Mekke müşrikler, organizeli bir şekilde gerçekleşmeyen tedbirlerle İslâm davasına engel olamayacaklarını anlamışlar, bundan böyle organizeli ve herkesin iştiraki ile Müslümanlarla kesin sonuç alana kadar mücadele etmeye karar vermişlerdir.

¹⁷ İbn İshâk, s.154, 276-277; İbn Sa'd, I, 202; Taberî, II, 326

¹⁸ İbn Hişâm, I, 313; Hamidullah, I, 101; Mevdûdî, III, 184-188; Sarıçam, *Evrensel Mesaj*, s.95

¹⁹ İbn İshâk, s.199-201; İbn Hişâm, I, 314-315

Boykot kararının elbette dini, siyasi, kültürel, ekonomik ve daha pek çok sebepleri vardır. ancak bunlar üzerinde fazlaca durmak istemiyoruz. Aslında müşrikler neden İslâma karşı durdular, neden Müslümanlığı benimsemediler sorularının cevapları neden boykot uygulamaya karar verdiler sorusunun da cevabını bulmamız için yeterli olacaktır ki bu hususta ayrıntılı bilgilere pek çok İslâm tarihi ve siyer kaynaklarında kolay bir şekilde ulaşmak mümkündür. Burada biz boykotla ilgili diğer konular üzerinde durmak istiyoruz.

İslâm Tarihi Kaynaklarında Ambargo Kavramının İsimlendirilişi

Boykot olayı kaynaklarda genel olarak ya “Sahîfe”, “Şi'b”, “Muhasara”, “İlişkileri Kesme”, kelimeleri ile yalın halde, ya da ikinci bir kelime ile terkip oluşturularak veya bu kelimelere sıfatlar eklenerek zikredilmiştir. Şimdi bu isimlendirmelerden bir kaçını burada aktarmak istiyoruz. “Haberu's- Sahîfe”, “Kureyşin Resûlullah ve Benî Hâşimi Şi'bu Ebî Tâlib'de Muhasara Etmesi”, “Sahife Meselesi”, “Sahifenin Durumu”, “Zalim ve Akraba ile İlişkiyi Kesen Sahîfe”, “Zalim Sahife”, “Zalim Boykot”, “Kureyşin Benî Hâşimle İlişkileri Kesmesi ve Onları Boykot Etmesi”, “Benî Hâşim ve Benî Muttalib'in Şi'bu Ebî Tâlibe Girişi.” Yukarıda bir kısmını saydığımız isimlendirmelerden de anlaşılacağı üzere, boykot olayı kaynaklarda farklı şekillerde adlandırılmıştır. Kaynaklarda bazen İbn Hişâm'ın Sireti'nde olduğu gibi “Sahifenin Haberi” gibi yalın bir şekilde²⁰ isimlendirmeler yapıldığı gibi, yine bazı kaynaklarda zalim, akraba ile ilişkiyi kesen lahife, gibi farklı şekillerde hüküm bildiren sıfatlarla birlikte isimlendirmelerin yapıldığını görüyoruz.²¹

Özellikle son dönem siyer kitaplarında²² boykot olayı isimlendirilirken genelde, ‘Müslümanların boykota tâbi tutulması’ şeklinde isimlendirmeler yapılmasına karşılık, temel klasik kaynaklarda bunun böyle olmadığını görüyoruz. Temel kaynaklarda yapılan isimlendirmelere baktığımızda, Müslümanların boykota tabi tutulması, şeklinde hiçbir isimlendirmeye rastlamamaktayız. Boykotun hedefi Resûlullah olduğu için, ayrıca Resûlullah'ın güç kaynağı ve koruyucuları Hâşimîler olduğu için yapılan isimlendirmelerde ya Resûlullah, ya da Hâşimoğulları merkezli isimlendirmeler yapılmıştır. Daha önce de belirttiğimiz var olan yanlış kanaatin aksine bu boykot, Müslümanlara değil, Hz. Peygamber ve onu koruyan Hâşim ve Muttaliboğulları'na

²⁰ İbn Hişâm, I, 371

²¹ İbn İhak, s.156. Boykot olayının kaynaklardaki isimlendirilişiyle ilgili geniş bilgi için bkz., Gencal Şenyayla, *Müşriklerin Hz. Peygamber ve Müslümanları Boykota tabi Tutmaları*, CÜSBE (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sivas 2008, s.39-41

²² Hamidullah, I, 113; Yiğit, *Hz. Muhammed*, s. 69

uygulanmıştır. Bu gerçeği yapılan isimlendirmelerden anlamak mümkündür.

Her ne kadar boykot Hâşim ve Muttaliboğulları'na uygulanmışsa da, Şi'bu Ebî Tâlib'e girenler arasında Hâşim veya Muttaliboğulları'ndan olmayan bazı Müslümanların da bulunuyordu. Söz konusu kişilerin ise Hâşimoğullarıyla akraba olduklarını görmekteyiz. Örneğin, Ebû Seleme el-Mahzûmî ile Sa'd b. Ebî Vakkâs bu anlamda zikredebileceğimiz en önemli karakterlerdir. Ebû Seleme, Mahzumoğulları'ndan olup Ebû Tâlib'in kızkardeşinin oğludur. Ebû Seleme Müslüman olduğu için, diğer Müslümanlar gibi o da kendi kabilesinden tepki almıştır. Ebû Tâlib, yeğeni Ebû Seleme'yi Şi'bu Ebî Tâlib'de aralarına almak suretiyle kendi kabilesinden gelebilecek kötülöklere karşı korumuştur.²³ Ayrıca kaynaklarda boykot yıllarında çekilen sıkıntılardan aktarılanların en dokunaklısı Sa d b. Ebî Vakkâs'tan rivayet edilen olaydır.

Burada anlatıldığına göre Sa'd gece karanlığında bevlettiği bir sırada yerde gördüğü bir deri parçasını alıp temizlemiş ve üç gün onunla karnını doyurmuştur.²⁴

Sa'd b. Ebî Vakkâs'tan yapılan bu rivayetten anlaşıldığına göre Sa'd b. Ebî Vakkâs da Şi'bu Ebî Tâlib'de boykota maruz kalanların arasında idi. Hâlbuki Sa'd, Hâşimoğulları kabilesine mensup olmayıp Hz. Peygamber'in annesi Âmine'nin kabilesi olan Zühreoğulları'ndandı. Hz. Peygamber'in dayılığı sayılan Sa'd'ın, Hz. Peygamber'le olan bu akrabalığının onun da Şi'bu Ebî Tâlib'e konulanlar arasına alınmasında rolü olmalıdır. Ebû Seleme ve Sa'd b. Ebî Vakkâs'ın Hâşimoğulları'na mensup olmamalarına rağmen onlarla birlikte Şi'bu Ebî Tâlib'de boykota katılmalarını Hâşimîlerle akraba olmalarından kaynaklandığını düşünöyoruz.²⁵

Boykotun genel kabule göre hicretin yedi ve onuncu yılları arasında üç yıl süreyle uygulandığı, başlangıcıyla ilgili bi'setin yedinci²⁶ yılının Muharrem ayının başları²⁷ ifadesinin kullanıldığı sonlandırılmasıyla ilgili olarak ise onuncu yıl denilerek genel bir ifadenin tercih edildiğini söyleyebiliriz.

Özellikle boykotun Muharrem ayında uygulamaya konulması üzerinde durularak haram aylarda her türlü saldırı, tecavüz, baskı ve şiddetin yasak sayılmasına ve Câhiliye adetlerine göre de bu mevsimde insanlara zarar vermenin asla kabul

²³ Abdurrahman es-Süheylî, *er-Ravdu'l-Unüf fi Şerhi's-Sireti 'n-Nebeviyyeti li İbn Hişâm*. thk., Abdurrahman Vekil, Kahire tsz., III, 334—335; Selahattin Polat, "Ebû Seleme el-Mahzûmî", *DİA*, İstanbul 1994, X, 229; Maxime Rodinson, *Muhammed'in İzinde*, çev., Er-Bakan, İstanbul 1973, s.139.

²⁴ Süheylî, III, 354; Hamidullah, I, 113-114

²⁵ Şenyayla, s.39-41

²⁶ Zühri'ye göre Şi'bu Ebî Tâlib' girildiğinde Hz. Peygamber 49 yaşındaydı. Bkz., İbn Hacer el-Askalânî, *Fethü'l-Bârî*, V, 192; Ekrem Ziya el-Umerî, *es-Siretü 'n-Nebeviyye es-Sahîha*, Medine 1415/1994, I, 182. İbn Habîb'e göre boykot bi'setten beş yıl onbir ay yirmibir gün sonra başlamıştır. Bkz., *el-Muhabber*, s.11

²⁷ İbn Sa'd, I, 209

edilecek bir davranış olmamasına rağmen müşriklerin böylesi bir kararı Muharrem ayında yürürlüğe koymalarının ne türlü derin bir çelişki olduğu vurgulanmaya çalışılmıştır.

Boykotun ne zaman sona ereceği konusunda herhangi bir sınırlama getirilmemiş²⁸, adeta ucu açık bırakılarak kabilesi öldürmek üzere Muhammed'i teslim edene kadar bu sürecek mesajı verilmek istenilmiştir. Fiilen boykot onuncu yılda son bulmuşsa da bunda alınan bir kararın etkisinden söz etmek mümkün değildir. Zira boykotun sonlandırılmasıyla ilgili herhangi bir tarih tespiti yapılmamıştır.

Boykota Mekkeli müşriklerin Hâşim ve Muttaliboğulları mensupları dışındakilerin tamamı iştirak etmişlerdir. Hatta müşriklerden bazıları yakın akrabaları olmasalar bile aralarında bir şekilde akrabalık ve komşuluk ilişkileri olan Benî Hâşim ve beni Muttalib'e karşı boykot uygulanmasına sıcak bakmamakla birlikte şehir ahalisinin geneli tarafından alınan bu karara direnmek yerine sessiz kalarak bir anlamda benimsediklerini göstermişlerdir. Boykot kararına olabildiğince çok kimsenin katkı sağlamasına özen gösteren Mekkeli müşrikler adı geçen iki kabile mensuplarından bile medet ummuşlar ve nihayet Hâşimoğulları'ndan Ebû Leheb ve eşini kendi saflara katılmaya razı etmişlerdir.²⁹ Benzer şekilde müşriklerin boykot kararına Mekke yakınlarında yaşamlarını sürdüren Kinâneliler³⁰ ve Ehâbişli kabileler³¹ de destek vermişlerdir. Böylece Hz. Muhammed başta olmak üzere Müslüman olan diğer mensuplarını da koruma azminde ve kararlılığında olan Hâşim ve Muttaliboğullarıyla olası bir mücadelede ellerini güçlendirmek veya Hz. Muhammed'in kendilerine teslim edilmesi için bu kabileler üzerinde psikolojik bir baskı oluşturmak istemişlerdir.

Boykot kararının yazıya geçirilmesi ve muhtevasına geçmeden önce böyle bir uygulamaya neden varıldığına değinmek uygun olacaktır. Mekkeli müşriklerin Câhiliye döneminde de kadim düşmanlık içerisinde oldukları ve sürekli savaştıkları kabileler vardı. İslâmiyet'in doğuşuyla birlikte Müslümanlara karşı her türlü mücadeleyi meşru görerek düşmanlıklarını sürekli bir şekilde ve insaf ölçülerini bir kenara bırakarak sürdürmüşler, fakat buna dair herhangi bir yazılı metin oluşturmamışlar, aralarında müşrikce bir dayanışma hep var olagelmisse de bu dayanışma sözlü olmanın ötesine gidememiş, yazılı bir anlaşma hüviyetini kazanmamıştır. Bununla birlikte Müslümanlara karşı uygulanmak istenilen boykot

²⁸ Savary Claude-Etienne, *Muhtasar Hayatı Muhammed*, trc., M. Abdülazim Ali, Nakd., Abdülmüteal Muhammed el-Cebbûrî, İskenderiyye 1414/1994, 86

²⁹ İbn Sa'd, I, 209

³⁰ Diyarbekrî, I, 297; İbn Seyyidinnas, I, 222

³¹ Hamidullah, I, 113

kararlarının yazılı metin haline getirilmesi yeni bir uygulama idi. Dolayısıyla daha önceki düşmanlıklarını yazı bir belge haline getirmeyen müşriklerin neden böyle bir yönetime başvurdukları üzerinde biraz durmak gerekmektedir.

Boykot kararına Hâşimîler ve Muttalibîler dışındaki diğer Kureyşliler ve müttefikleri iştirak etmişlerdir. Bu boykota maruz bırakılanlar ise sadece Hz. Muhammed ve söz konusu kabile içerisindeki diğer Müslümanlar değil aynı zamanda onlara destek olan bütün kabile mensuplarıydı.³² Dolayısıyla iki güçlü kabile aleyhine alınan bir kararın uygulanmasında aksaklıklar yaşanmaması, toplu bir mücadelenin sonuna kadar sürdürülebilmesi için başlangıçta söz verenlerin tespitinin kayıt altına alınarak sonuna kadar desteklerinin sağlanmasına önem verildi. Aksi halde mücadele yarım kalabilir ve istenilen hedefe ulaşılamazdı. Zira her ne kadar abluka altına alınanlar farklı kabileden olsalar bile kendilerine boykot uygulayan diğer kabileler ile aralarında komşuluk, müttefiklik hatta akrabalıklar vardı. Dolayısıyla aynı toplumu oluşturan kimselerden oluşan ambargoyu uygulayanlar ile ambargoya maruz bırakılanlar arasındaki komşuluk veya akrabalık ilişkileri işin başında toplumsal baskı ve genelin talebine sessiz kalma durumundaki kimselerden bazılarının alınan kararlardan vazgeçmelerine yol açabilirdi. Bu sebeple de ambargo maddelerine kimlerin destek verdiği kayıt altına alınmış, böylece ileride kimsenin bu boykota rağmen bir uygulamada bulunmasına fırsat verilmek istenmemiştir. Diğer taraftan boykota iştirak edenler arasında Hilfulfudul üyeleri de vardı. Oysa aynı cemiyet içerisinde Hâşim ve Muttaliboğulları mensupları da yer almışlardı. Dolayısıyla uzun yıllar her türlü zulüm ve haksızlığa karşı omuz omuza mücadele eden kimselerin bir oldu bitti ile birlikte yer aldıkları bir sivil toplum hareketi mensuplarına karşı alınan kararlara uyacaklarını söylemeleri ancak kısa süre sonra bu sözlerinden vazgeçmeleri söz konusu olabilirdi. Zira Mekke müşrikler cemiyet üyelerinin kendilerinden ayrılıp Hâşimîler safına geçmelerinden korkuyorlardı.³³ Bundan dolayı işi sıkı tutmak ve alınan kararların şu veya bu sebeple inkitaya uğramadan uygulanmasını temin etme adına bunların kayda geçirilmesi söz konusu olmuştur.

Ambargonun toplum için ne kadar önemli olduğu vurgulanarak uygulamada herkesin azami derecede titizlik göstermesi gerektiği söylenmiştir. Fakat boykotun önemi sadece sözlü olarak ifade edilmemiş, aynı zamanda Kâbe'nin içerisine asılarak ona kudsîyet kazandırılmaya da çalışılmıştır. Böylece alınan kararların ne kadar değerli olduğu, bunları ihlalin ise kutsiyetle çelişeceği ihsas ettirilmiştir. Alınan

---

³² İbn İshâk, s.156

³³ İmadüddin Halil, *Muhammed Aleyhisselam*, çev., İsmail Hakkı Sezer, Konya 2005, s.91

kararların sözlü olarak kalması, kendisine kutsiyet atfedilmesi için Kâbe'ye asılmasına imkan veremezdi. Bu sebeple de Kâbe'ye asabilmek için dahi bunların yazılı bir belge haline getirilmesi gerekmektedir.

Ambargo kararlarını yazan Kişi ve Akıbeti

Sahifenin katipliğini kimin yaptığı hususunda da farklı rivayetlere rastlanılmaktadır. Boykot kararlarının katipliğini Mansûr b. İkrime b. Amr b. Hişâm b. Abdimenaf olduğuna dair rivayetlerin daha çok tercih edildiği anlaşılmaktadır.³⁴ Bununla birlikte yine kaynaklarda daha ziyade tereddüt ifade eden bir tarzda (meçhul siga ile) söz konusu katibin isminin Nadr b. Hâris³⁵, Talha b. Ebî Talha veya Bâğiz b. Âmir³⁶ olduğu da zikredilmektedir.³⁷

İslâm tarihi eserlerinde boykot kararlarını yazıya geçiren şahsın ismi hususunda farklılıklar olmakla birlikte neredeyse tamamında bu acımasızca maddeleri içeren maddeleri yazan şahsın Hz. Peygamber'in bedduası üzerine eli veya parmaklarının çolak kaldığı şeklinde kayıtlara rastlanılmaktadır.³⁸ Her ne kadar bazı araştırmacılar Hz. Peygamber'den sadır olduğu ifade edilen diğer mucizelere olduğu gibi bu hususta da bir takım indi mütaalalar ve demogojik ifadelerle peşinen red cihetine gitseler de yeri geldiğinde yüzde yüz doğru olarak rivayetlerini aldıkları ve doğruluğundan asla şüphe duymadıkları kaynaklarda yer alan bu mucizenin reddini gerektirecek bilgilerin bulunmamasını, aksine söz konusu mucizenin varlığına dair haberleri görmezden gelmektedirler. Bilindiği gibi tarih ilmi, belgelerle bir hadise hakkında sonuca ulaşmaya çalışır. Var demek için olduğu kadar her zaman olmasa bile bazen yok diyebilmek için de kaynaklar bilgi sunmaya çalışırlar. Dolayısıyla çağımızdan neredeyse on beş asır önce gerçekleşmiş bir olayla ilgili, o döneme bizlere göre çok daha yakın bir zaman diliminde yaşayan insanlar tarafından yazılanlara az çok itibar etmek durumundayız. Elbette ki bu kaynaklarda verilen bilgileri her yönüyle kritize edeceğiz. Ancak kritize etmede tek ölçütümüz akıl kuralları olmamalıdır. Esasen

³⁴ İbn İshâk, s.167; İbn Hacer el-Askalanî, VII, 589; Süheylî, III, 382; Mehdi Yezukullah, *es-Siretü'n-Nebeviyye fî Davi'l-Mesâdiri'l-Asliyye*, yy., 1412/1992, s.218

³⁵ İbn Hişâm, III, 382

³⁶ İbn Hacer el-Askalanî, VII, 589; Zeynüddin Abdurrahim b. el-Hüseyn el-İrakî, *Elfiyetü's-Sireti'n-Nebeviyye*, s.201

³⁷ Mehdi Yezukullah, s.218. Boykotun kimin yazdığıyla ilgili farklı farklı isimlerin telaffuz edilmesinden hareketle sahifeyi aslında bir kişinin yazdığı, daha sonra başka kimselerin kendilerine ait nüshaları istisnah ettiklerini yorumlayanlar bulunmaktadır. Bkz., İbn Seyyidinnâs, I, 224

³⁸ İbn Sa'd, I, 209; Belâzürî, I, 271; İbn Hacer el-Askalanî, VII, 589. Boykot kararlarını yazan şahsın elinin çolak kalmasının gerekçesi olarak onun böylesine ağır müeyyideler içeren bir metni yazarken tereddütsüz bir şekilde ve yüreği acımadan yazması gösterilmiştir. Hasan el-Elbânî. el-Kürdî, s.158; Muhammed b. Rezzâk b. Tarhûnî, *Sahihu's-Sireti'n-Nebeviyye*, Kahire 1414, III, 162

mucize aklın anlamakta aciz kaldığı bir alandır. Dolayısıyla bu meselede mucizenin olmadığı ile ilgili olarak nakledilen rivayetlerdeki çelişkiler, olayın varlığından söz eden rivayetlerin hem sened hem de metin yönünden cerh ve tadile tabi tutulması sonucu ulaşılan kanaatler dikkate alınarak bir neticeye varmak daha bilimsel bir usul olacaktır. Aksi halde tamamına değilse bile büyük çoğunluğuna itibar etmek durumunda olduğumuz rivayetleri sadece demogoji yaparak yok saymak bizim bindiği dalı kesen kişi durumuna düşmemize yol açacaktır. Asırlar boyu göz nuru dökken emek sarfeden ulemanın pek çoğunun titizlikle kaleme aldığı kitaplardaki bilgileri bir kalemde akla uymuyor diye reddetmek ne kadar tutarlı olacaktır?! Zira akıl yürüterek doğruluğunu kabul etmediğimiz rivayetleri nakleden kitaplardan yeri geldiğinde pek çok bilgiyi kritize etmeye ihtiyaç duymadan kesin doğrular olarak kabullenmekteyiz.

Sahifeyi yazan kişinin elinin felç olması ve âdete hiç kullanılmayacak hale gelmesi, Kureyş içerisinde olup da sahifede yazılı olanlara gönlü razı olmayan bazı kişilerin dikkatini çekmiştir. Boykot metnini yazan kişinin elinin felç olması olayı boykota gönlü razı olmayan kişiler tarafından Hâşimoğulları'na yapılanlara karşılık sahifeyi yazan kişinin başına gelen ilahi bir ceza olarak algılanmıştır.³⁹ Bu da bize daha işin başında toplum nezdinde Kureyşliler'in zorba ve dayatmacı, Hâşimiler'in ise mazlum konumuna düştüğünü göstermektedir.

Bazı araştırmacılar, kaynaklarda bahsi geçtiği üzere sahifeyi yazan kişinin elinin felç olması olayının makul ve kabul edilebilir olmadığını ifade etmektedirler.⁴⁰ Gerekçeleri ise şu şekildedir: “Eğer sahifeyi yazan şalisin eli Hz. Peygamber'e yapılan kötülüğe dolaylı sebep olduğu için çolak oldu ise o zaman bu zulüm sahifesini yazdırmak için toplanan ve bu sahifedeki kararları alıp yazdırarak Kâbe duvarına astırıp üç yıl boyunca ısrarla uygulatarak Hâşimoğulları'nın çocuklarının aklıktan feryat edip ölmesine sebep olanlara bir şey olmuyor da, İslâm tarihi kaynaklarında bu sahifeyi yazmaktan başka suçuna rastlamadığımız katip Mansur'un eli neden felç oluyor? Veya aktarıldığına göre Mansur'un eli kurudu ise Kur'an'da bizzat kendisi hakkında 'Kurusun' şeklinde ilahi lanet bulunan ve boykot uygulanan bölgeye gelen yardımları durdurarak buradaki aç insanlar bir şeyler almasınlar diye kervanın sattığı ürünleri alarak Hâşimîleri açlığa mahkûm edip ölmelerine neden olan Ebû Leheb'in eli neden kurumuyor? Eğer sebep Hz. Peygamber'e yapılan bir kötülük idiyse kötülüklerden daha ağırını yapan ve Kâbe'de hakaretler edip yüzüne tüküren, boğmaya çalışan, işkenceler yapan, Ukbe b. Ebî Muayt ve Übeyy b. Halef gibi azılı

³⁹ Suyûtî, *Hasâisu'l-Kübrâ*, Beyrut ty., I, 151

⁴⁰ Azimli, s.2

müşriklerin ellerinin kuruması gerekmez miydi? ”⁴¹

Bütün bunlardan sonra Azimli, “Sahifeyi yazan kişinin elinin felç oluşunu anlatan rivayetlerin abartı içerdiğini, olayın kabul edilebilir olmadığını, bunun bir temenniden öte bir şey olamayacağı” şeklinde bir sonuca varmaktadır.⁴²

Her ne kadar boykot sahifesini yazan kişinin elinin felç olduğunu anlatan rivayetin Azimli’ye göre izaha muhtaç bir takım problemler içerdiği ve bir temenniyi ifade etmiş olabileceği şeklinde algılansa da, kanaatimizce sahifeyi yazan kişinin felç olması mümkündür. Zira ilk dönem siyer kaynaklarının pek çoğunda sahifeyi yazan kişinin elinin felç olması meselesine değinmesi gerçeğini göz önünde bulundurarak söz konusu rivayeti reddetme noktasında temkinli olmak gerektiğini düşünüyoruz.

Bir defa mucizde mantık aramaktan vazgeçmek durumundayız. Zira mucize tamamen Allah Teala’nın tasarrufundadır. Peygamberlerin bile bu hususta herhangi bir dahli mevcut değildir. Mucizenin zamanı, miktarı, keyfiyeti, kimleri kapsayacağı vb. hususlar tamamen Yüce Yaratıcı’nın elindedir. O olaydan dolayı mucize ortaya çıktı da bundan dolayı niye çıkmadı ya da felan için mucize gerçekleşti de neden öteki için böyle bir durum söz konusu olmadı demek ne derece tutarlı olacaktır? Yaptığı zulümlerden dolayı akibeti mucizevi bir şekilde çok kötü olan Ebû Leheb için olan benzer kötülükleriyle meşhur olan diğer kafir ve müşrikler için neden olmadı ya da Allah filan olay üzerine Müslümanlara mucizevi şekilde yardım lütfunda bulundu da diğer zamanlarda samimane duygularla kendi emirleri doğrultusunda hayatlarını düzenleyen müminlere benzer şekilde neden ihsanlarda bulunmadı? Şeklindeki soru ve itirazların mucizenin ne anlama geldiğini bilmemekten kaynaklandığını söyleyebiliriz. Mülk Allahı’ndır ve onu dilediğine verir dilediğinden alır. Lütuf ve inayetiyle O (cc) dilediğini aziz dilediğini zelil kılar. Neden onun için azizlik diledi de öteki için dilemedi demek herhalde müminler olarak bize düşmez.

Bütün kaynaklarda varlığından söz edilen bir mucizeyi bilimsel kriterler ışığında değerlendirmeye tabi tutmak yerine katibin eli kurudu da boykot kararını verenlerinki neden kurumadı diyerek yok saymak gerçekten tutarsızca bir anlayış olacaktır. Belki de katibin elinin kurumasıyla bu emri veren ve uygulayanlara mesajlar verilmek istenmiş, onlara yaptıkları işin yanlışlığı ihsas ettirilerek yanlıştan dönmeleri sağlanmak istenmiştir.

Diğer taraftan Azimli, boykotun en büyük taraftarlarından olan ve asıl elleri felç olması gereken kişi Ebû Leheb’in ellerinin neden felç olmadığına itiraz ederek bunu

---

⁴¹ Azimli, s.2-3

⁴² Azimli, s.3

söz konusu rivayeti reddetme noktasında kendisine dayanak kılmıştır. Acaba gerçekten de Ebû Leheb'in elleri felç olmadı mı? Konu ile ilgili Leheb Suresi'nde: "Ebû Leheb'in elleri kurusun. Kurudu da." denilmektedir. Buradaki ellerin kuruması olayına kısaca temas etmek istiyoruz. Leheb Suresindeki "Tebbet" fiili, kaynaklarımızda kâtibin elinin felç olması aktarılırken kullanılan "Şellet" fiili ile aynı anlama gelmektedir. Bu tabir daha ziyade "elleri çolak olsun" manasında kullanılmaktadır. Bununla beraber mecâzî anlamda, iflas etsin, elinde avucunda bir şey kalmasin, yuh olsun, perişan olsun gibi beddua anlamlarına da gelmektedir. Nitekim yapılan bu beddua Ebû Leheb'in zatında tecelli etmiş ve Ebû Leheb'in durumu boykot vesikasını yazan kişinin akıbetinden daha vahim olmuştur.⁴³

Kaynaklarda boykotla ilgili verilen bilgiler arasında iki hatta üç mucizevi olaydan bahsedilmektedir. Bunlardan biri bahifenin katibinin ellerinin çolak kalması diğerleri ise sahifenin güve ya da ağaç kurtçukları tarafından tahrifi ve bunların Hz. Peygamber tarafından müşriklere haber verilmesi. Biz ilk mucizevi olay hakkında yukarıda bilgi verdik, diğer ikisini ise ilerleyen bölümlerde ele almak istiyoruz.

Ambargo Kararının Mühürlenerek Muhafaza Altına Alınması

Boycot kararlarını içeren madeler yazıldıktan sonra devrin geleneklerine göre mühürlenerek Kâbe'nin içerisine asılmıştır. Rivayetlerde sayfanın mühürlenmesi ve asıldığı yerle ilgili de bir takım farklılıklar görünmektedir. Kaynaklardan pek çoğu kararları içeren sayfanın altına mühür basıldığından bahsetmezken bazıları boykot metninin altına üç mühür⁴⁴ basıldığından söz etmektedirler. Hatta adı geçen belgenin kırk⁴⁵ veya seksen mühürle⁴⁶ mühürlendiğini söyleyenlere de rastlanılmaktadır. Bir sayfa olduğu anlaşılan belgenin altına üç, kırk veya seksen mühür basılması pek mümkün görünmemektedir. Katılımcıların onayı ile ittifakla alınan kararların altına sadece resmi hüviyet kazandırmak için bir mührün basılması yeterlidir.⁴⁷ Basılan mührün temsil gücü göz önünde bulundurulduğunda defalarca mühür basmaya gerek kalmayacağı aşikardır. Bazı tarihçilerin sayfanın altına basılan mühürlerin sayısıyla ilgili rivayet farklılıklarını dikkate alarak bir değerlendirmeye gittikleri ve birden fazla mühürle sayfanın tasdiklenmiş olmasını farklı nüshalara sahip olmak isteyenler için

⁴³ Şenyayla, s.48-49

⁴⁴ İbn Sa'd, I, 209; Makrizî, *İmtâ'u'l-Esma*, I, 43

⁴⁵ Martin Lings, .s.129

⁴⁶ Ya'kûbî, I, 350

⁴⁷ Öz'e göre burada bahsolunan mühür sahifenin emniyetinin sağlanması için çok korunaklı bir yerde kilit altına alınmasıdır. *Farklı Siyeri Okumak*, s.148

istinsah edelin kopyalarına mühür basılması şeklinde değerlendirdikleri görülmektedir ki her halde bu daha mantıklı olacaktır. Ayrıca Kâbe'ye yerleştirilen asıl metnin dışında ve ellerinde aynı sayfadan bulunan insanların kendileri dışındaki kabilelerin verdikleri desteği ilgili belgeyi mühürleterek resmileştirmeye çalıştıklarını söylemek de mümkündür.

Boykot kararlarını içeren sayfanın Kâbe'nin içerisine asıldığı hususunda kaynaklar hemen hemen ittifak halindedirler.⁴⁸ Ancak Kâbe'nin içerisinde nereye asıldığı konusunda bazı görüş ayrılıkları olduğu gibi söz konusu sayfanın Kâbe'nin dışına bir yere yerleştirildiği hatta mühürlenmiş belgenin birilerine teslim edildiğine dair rivayetlere de rastlanılmaktadır.⁴⁹ Kâbe'nin içerisine metnin asıldığını söyleyenlerden bazıları içeride nereye asıldığı hususunda bir açıklamada bulunmazken diğer bazı müellifler içeride tavana asıldığından söz etmektedirler. Neticede ikisi de aynı anlama gelmektedir. Zira tavan da binanın içerisindedir. Üstelik Kâbe'nin içerisinde bir yere ilişirmeden bir belgenin orta yerde havada asılı durması da mümkün olmayacağından ya duvarına, ya tavanına ya da direklerine asılması gerekmektedir. Daha önce de ifade ettiğimiz üzere sayfanın yazılıp mühürlenildikten sonra birilerine teslim edildiğine dair rivayetlerin değerlendirmeye muhtaç olduğunu söyleyebiliriz, ancak bu değerlendirmeden önce Kâbe'ye asılmasının espirisi üzerinde kısaca durmak istiyoruz.

Araplar Câhiliye döneminde de Kâbe'yi kutsal sayıyorlar ve onu önemsiyorlardı. Değer verdikleri şeyleri orada muhafaza ediyorlar hatta önemli gördükleri belgeleri yine Kâbe'de koruma altına alıyorlar ya da orada teşhir etmeye çalışıyorlardı. Nitekim Cahiliye Araplarının çok değer verdiği muallaka-i seba kapsamına giren şiirler Kâbe içerisinde muhafaza edilerek sergilendiği gibi yine aynı dönemin bir uygulaması olan ve haram ayların yerinin değiştirilmesiyle ilgili nesi uygulamasına dair alınan kararlar da burada halka arz ediliyordu.

Başlangıcı belli olan ancak ne zaman sona ereceği belirtilmeyen müeyyideleri içeren bir belgenin elde edilmek istenilenlere ulaşılmadan tahrip olmaması, çalınmaması veya herhangi bir şekilde zarar görmemesi için belli bir şahsa teslim edilmesi pek mantıklı olmayacağı gibi dış tesirlere karşı ilgili sayfayı koruma noktasında daha korunaklı olan bir yerin tercih edildiğini söylemek mümkündür. Bilindiği gibi Kâbe o döneme yakın bir tarihte tavanı da dahil tamamen yeniden inşa edilmiştir. Kâbe söz konusu tarihlerde de hicâbe denilen kurumu ellerinde

⁴⁸ Mesela bkz., İbn İshâk, s.156; İbn Sa'd, I, 208

⁴⁹ Belâzürî tereddüdünü ifade eder tarzda sahifenin Tuayme b. Adî, Ümmü Ebî Cehil veya Esmâ bnt. Muharrebe'ye verildiğine dair söylentilerin olduğunu söylemektedir. *Ensâbu'l-Eşraf*, I, 271

bulunduranlar tarafından giriş çıkışlara izin verilen, öyle her isteyen dilediği şekilde ziyaret edebildiği bir mekan değildi. Anahtarları ellerinde bulduran şahısların gözetiminde ve onların onayıyla burası ziyaret edilebiliyordu. Dolayısıyla her yönüyle korunaklı bir yerdi. Onun için de her hangi bir şekilde zarar görmemesi istenilen bir belgenin en azından bu maksatla buraya konulduğunu söylemek mümkündür. Diğer taraftan söz konusu belgeye kutsiyet kazandırma düşüncesinin de böyle bir tercihte etkili olduğunu tekrar hatırlatmakta yarar görmekteyiz.

Farklı kimselere sayfanın verildiğine dair rivayetleri ise asıl nüshanın Kâbede muhafaza edilmekle birlikte bu nüshadan istinsahla bazı kimselerin de ellerinde kararları içeren belgelere sahip oldukları şeklinde anlamak uygun olacaktır.⁵⁰

Ambargo Kararının Maddeleri

Boykot kararları genel olarak Hâşim ve Muttaliboğulları'na yönelik müeyyideleri içermekteydi. Bunların dini olmaktan ziyade, sosyal, ekonomik ve psikolojik içerikli olduklarını söyleyebiliriz. Ambargo tavizsiz ve herhangi bir şekilde merhamet göstermeksizin Hz. Muhammed'in akrabalarına karşı maksat elde edilene kadar devam ettirilecekti. Hz. Muhammed'in öldürülmek üzere kendilerine teslim edilmesine kadar sürdürülecek olan ambargo ile Hâşim ve Muttaliboğulları üzerinde bir takım müeyyidelerle psikolojik ve toplumsal baskılar oluşturulacak böylece muhataplarını istediklerini yapmaya razı edeceklerdi. Hz. Muhammed kendilerine öldürülmek üzere teslim edilene kadar onlarla kız alış verişinde bulunulmayacak, ticari ilişkiler askıya alınacak, kendilerinden gelecek barış teklifleri dikkate alınmayacak, onlarla her türlü beşeri münasebet ve sosyal ilişkiden kaçınılacak, boykot süresince alınan kararlara titizlikle uyulacak ve bu zaman zarfında Hâşim ve Muttaliboğulları'na karşı asla merhamet gösterilmeyecekti.⁵¹

Boykot kararları ile Mekkeli müşriklerin Hz. Muhammed'i Müslüman oldukları ya da aynı kabilye mensup oldukları için koruyacaklarını ilan eden Hâşim ve Muttaliboğulları'na karşı sistemli, kararlı ve kesin neticeye ulaştırıcı bir tecrit politikası uygulamayı planlamışlardır. Aynı şehirde yaşamalarına ve aralarındaki akrabalık ve komşuluk ilişkilerine rağmen Hâşim ve Muttaliboğulları toplum dışına itilmek, yalnızlaştırılmak hatta mahrumiyete maruz bırakılarak istenilenleri yapmaya zorlanmışlardır. Belki bu durum onlara karşı gerçekleştirilecek bir savaştan daha

---

⁵⁰ Şâmî, II, 508

⁵¹ İbn Sa'd, I, 209

tesirli olacaktı. Zira savaş söz konusu olduğunda Hâşim ve Muttaliblerle birlikte hareket edebilecek pek çok kimse böylesine doğrudan şiddet içermeyen kurallar karşısında ya sessiz kalmışlar ya da destekleriyle müşriklerin saflarında yer almışlardır. Üstelik bu iki kabileye karşı doğrudan gerçekleştirilecek bir saldırı da bu insanların da en azından kendilerini koruma adına saldırılara engel olmaya çalışacakları ve aralarında bulunan meşhur cengaverleriyle olası saldırıları fazla zarar görmeden atlatabilmeleri mümkün olabilecekti. Ancak bu tür bir ambargo ile psikolojik harbe zorlanmışlar, ne zaman sona ereceği belirtilmeyen ambargoyla onlar için Mekke'de yaşamak olabildiğince zorlaştırılmıştır. Can güvenlikleri kadar mal emniyetleri de ihlal edilebilecek bu insanların özellikle evliliklerine getirilen yasaklamalarla uzun vadede ailevi yaşamları etki altına alınmak istenmiştir. Ambargo kararları içerisinde Şi'bu Ebî Tâlib'dekileri en fazla etkileyen ticaret ve evliliklerle ilgili müeyyideler olmuştur. Bilindiği üzere Mekke toplumu hayatta kalabilmek için ticaret yapmak zorundaydı. Zira bu bölgede ticaretin dışında insanların yaşamlarını devam ettirebilmeleri için fazlaca seçenekleri yoktu. Şimdi bu madde ile ticaret yapmaları hatta ticari amaçla yani kar elde etmek için alış verişte bulunmaları şöyle dursun yaşamlarını devam ettirebilmek için gerekli yiyecek içecek vb. ihtiyaç ürünlerini alabilmelerinin bile önünü kesildiğini görmekteyiz. Üç yıl boyunca özellikle bu yasak tavizsiz bir şekilde uygulanmış, sadece haram aylarda Şi'bu Ebî Tâlib'dekilerin alış veriş yapmalarına izin verilmiş⁵², diğer zamanlarda onların ticari faaliyetler içerisinde bulunmaları engellenmiştir. Belki de haram aylarda izin vererek Şi'bu Ebî Tâlib'dekilerin ellerinde bulunan mal ve paralar fahiş fiyatlar karşılığında satılan mallar mukabilinde ele geçirilmek istenmiş, böylece buradaki insanların beşparasız kalmaları sağlanmaya çalışılmıştır. Üç yıllık boykot süresince Hz. Peygamber ve eşi Hz. Hatice de ticaretten kazandıkları birikimlerini tüketmişlerdir. Haram ayların dışında Şi'bu Ebî Tâlib'dekilerin alış-verişine zaten engel olunmuş, bu aylarda ise onlara satış yapılırken fahiş fiyatlarla, onlardan alım yapılırken ise değerinin çok altında bu yapılmıştır. Böylece Şi'bu Ebî Tâlib'dekilerin her halükarda yani hem alırken hem de satarken zarar etmeleri söz konusu olmuştur. Özellikle Mekke dışından gelen tüccarın Şi'bu Ebî Tâlib'dekilere mal satmamaları, satacaklarsa da değerinin çok üzerinde bir fiyatla satmaları sağlanmıştır. Bu durum Şi'bu Ebî Tâlib'dekilerin maddi birikimlerinin kısa süre zarfında erimesine yol açmış, burada bulunan pek çok kimse gıda maddelerini teminde bile çok zorlanmışlardır.

Boykot maddeleri arasında yer alan evlilikle ilgili yasaklamalar da Hâşimîler ve

---

⁵² İbn İshâk, s.159

Muttalibîleri derinden etkilemiştir. Zira bu maddeden hareketle Hâşimîler ve Muttalibîlerin Mekkeli diğer kabile mensuplarıyla evlilikleri engellenirken eskiden yapılmış evlilikleri de sonlandırılmaya çalışılmıştır. Adı geçen kabilelerden evlilik yapan erkekler, karılarını, kadınlar ise kocalarını terk etmişlerdir. Bu durum pek çok ailenin sıkıntıya düşmesine, özellikle kadınlarla çocukların büyük mağduriyetlerine sebep olmuştur. Evlilikle ilgili kararlar neticesinde iki kabilenin Mekkelilerle akrabalık bağları koparıldığı gibi yeni evlilikler engellenerek söz konusu akrabalık ilişkilerinin yeniden tesisinin de önüne geçilmek istenilmiştir.⁵³

Yine bu müeyyideler arasında yer alan Hâşim ve Muttaliboğulları'ndan gelecek barış tekliflerini onlar Hz. Muhammed'i kendilerine öldürmek üzere teslim etmediği müddetçe asla kabul etmeme şeklindeki karar⁵⁴ da dikkat çekici niteliktedir. Kendilerinden eman dileyen kimselere mutlaka arka çıkan ve destek veren Mekkeliler şimdi bu kararla çoğu akrabaları ya da komşuları olan veya en azından hemşehrileri olan bu insanlardan gelen barış ve uzlaşma tekliflerini bile kabul etmeme kararı vererek müeyyideleri uygulamada ne kadar tavizsiz olacaklarının gösteriyorlardı.

Boykot sahifesinde yer alan kararlarla Hz. Muhammed'i kendilerine teslim etmedikçe Şi'bu Ebî Tâlib'dekilerin mal ve can güvenlikleri yok sayılıyor, onların kendi kendilerine yaşamlarını sürdürmelerine dahi izin verilmiyordu. Toplumdan dışlayıp her türlü haktan mahrum bırakılan bu insanların kaderleriyle başbaşa kalmaları sağlanarak, birtakım imkanları kullanıp içerisinde buldukları sıkıntılardan kurtulmaları da engellenmeye çalışılıyordu. Bütün bunlar yapılırken kadın, çocuk, hasta ve yaşlıların da aynı muameleye tabi tutulduğunu görmekteyiz.

Şi'bu Ebî Tâlib'e Giriş

Hâşim ve Muttaliboğulları'nın kendileri hakkında alınan boykot kararı neticesinde sığındıkları Şi'bu Ebî Tâlib bölgesinin neresi olduğuna değinmeden önce bir hususun açıklığı kavuşturulmasına çalışacağız.

Şi'bu Ebî Tâlib'de Hz. Peygamberle birlikte yer alan kimselerin buraya gelişle ilgili olarak yaygın kanaat, bu insanların, söz konusu yerde toplanmaya boykot kararı veren Mekke müşrikleri tarafından zorlandıkları şeklindedir. Yani Mekkeliler kendilerine Hz. Muhammed'i teslim etmeyen ve genelde Hâşim ve Muttaliboğulları'nın oluşturduğu topluluğu Mekke'den çıkartarak bundan böyle Hz.

⁵³ Şükrü Balıkcı, "Mekke Döneminde Müşriklerin Müslümanlara Uyguladığı Ambargo", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Urfa 1997, s.372

⁵⁴ Ya'kübî, II, 21; İbn Seyyidinnâs, I, 222; Halebî, I, 475

Muhammed'i kendilerine teslim edene kadar Şi'bu Ebî Tâlib'de yaşamaları için zorla bu bölgede toplamışlardır. Hz. Peygamber'in hayatıyla ilgilenen pek çok kimseye göre Hâşimîleri ve Muttalibîleri Şi'bu Ebî Tâlib'de yaşamaya zorlayanlar müşriklerdir. Evet bu şekilde bir görüş⁵⁵ varsa da daha yaygın ve kabul edilen ise söz konusu iki aşiretin buraya girmeye kendi kendilerine karar verdikleridir.

Daha önce de belirttiğimiz üzere İslâm davasına engel olmada başarız kalan müşrikler, Hz. Muhammed'i kendilerine teslim etmeyen iki kabileye karşı bir takım müeyyideler uygulamaya ve eninde sonunda Hz. Peygamber'i öldürmeye karar vermişler, bu hususta kendilerine mani olanlarla her türlü ilişkilerini sona erdireceklerini ilan etmişlerdi. Boykot kararları karşısında panikleyip endişelenen iki aşiretin üyeleri Ebû Tâlib'in liderliğinde istişarelerde bulunmuşlar, ne pahasına olursa olsun kabilelerinin bir mensubu olan Hz. Muhammed'i korumaya karar vermişlerdir. Tabi ki Hz. Muhammed'i bütün bir şehir ahalisine karşı korumak hiç de kolay olmayacaktı, üstelik boykotla mağdur edilmek ve toplum dışına itilmek istenerek mal ve can güvenlikleri tehlikeye atılmak istenilen sadece Hz. Muhammed de değildi; onu koruma kararlılığındakiler de benzer şekilde hedefe konulmuştu.⁵⁶ Diğer kabilerin aksine Hâşim ve Muttaliboğulları Müslümanlığı benimseyip kendi dinlerini eleştirseler bile mensupları olan Müslümanları müşrikleri teslim etmiyor, bu konuda ki teklifleri dikkate almamada ısrar ediyorlardı. Durumun çok kritik olduğunu sezen Hâşimîler ve Muttalibîler Ebû Tâlib'in önerisiyle Şi'bu Ebî Tâlibe gitmeye ve kendileri aleyhine uygulanacak müeyyideler karşısında birlikte mücadele ederek mümkün mertebe en az zayıyla direnmeye çalışacaklardı. Dış tehlikeyi sezen kaplumbağanın bedeninin kabuğunun altına sokarak korumaya çalışması gibi iki aşiret mensupları da Şi'bu Ebî Tâlib'de toplanıp birlikte mücadele ederek kendileri aleyhine olacak bu ablukayı atlattırmaya çalışacaklardı. Tabi ki onların burada toplanmasını emreden veya onları buraya gitmeye zorlayanlar Mekkeli müşrikler değildi, ancak aldıkları boykot kararı neticesinde Hâşimîler ve Muttalibîler için Şi'bu Ebî Tâlibe sığınmayı zorunlu bir seçim haline getirenler de yine onlardı. Söz konusu iki kabile durup dururken böyle bir karar vermemişler, buna mecbur bırakılmışlardır.

Şi'bu Ebî Tâlib'in Yeri

Sözlükte “iki tepe arasında bulunan dere” anlamına gelen Şi'b kavramı boykotla

⁵⁵ İbn Abdilberr, *ed-Dürer*, s.56-57

⁵⁶ Said Ramazan el-Bûtî, *Fıkhu's-Sîre*, s.125

ilgili metinlerde mahalle anlamında kullanılmaktadır. Burası daha önce Ebû Tâlib'in değıil de babası Abdulmuttalib'e nisbet edilmekteydi. Yani Şi'bu Abdilmuttalib olarak bilinmekteydi. Abdulmuttalib ölmeden önce buradaki evleri oğulları arasında taksim etmiş, hatta bu taksimat neticesinde Hz. Muhammed de babasından kendisine düşen hisseyi almıştır. Orada da Hâşimoğulları'ndan pek çok kimsenin evleri vardı.⁵⁷ Mekkenin dışında ama çok da uzağında olmayan bu mıntıkanın iki kabile mensuplarını üç yıl boyunca barındırabilmesinden hareketle çok küçük bir yer⁵⁸ olmadığını söyleyebiliriz. Ebû Tâlib iki aşirete mensup onca insanın yaşaması için yetersiz kalacak bir mekanı tercih etmezdi. Öyle anlaşılıyor ki daha önceden Hâşimîler tarafından kullanılan bu mahalle sonraları terkedilmiş, ancak burada evleri barkları kalmıştır. Boykot esnasında bu evler yeterli gelmediğı için kurulan çadırlarla sıkıntı aşılmaya çalışılmıştır.

Boykot Esnasında Çekilen Sıkıntılar

Kabilelerinin bir ferdi olan Hz. Muhammed'i korumak için fikir birliğı yapan ve bu sebeple müşriklerin boykotuna maruz bırakılanlar, mahsur kaldıkları Şi'bu Ebî Tâlib'de maddi manevi sıkıntılarla dolu üç yıl geçirmek zorunda kalmışlardır. İnananı inanmayı fikir birliğıne vararak kabilelerine mensup olan Hz. Peygamber'i koruma hususunda ellerinden gelen fedakarlıkları yapmışlardır. Sıkışıp kaldıkları Şi'bu Ebî Tâlib'de Müslümanlar ile onlara destek verenler ellerindeki gıda maddelerinin bitmesinden sonra mevcut birikimleriyle fahiş fiyatlara yiyecek satın almaya çalışmışlardır. Müşrikler Şi'bu Ebî Tâlib'dekilerin alış-verişine kısıtlamalar getirmişler, zaman zaman onlara birşeyler alabilmeleri için göz yumduklarında ise değerinin çok üzerinde bir fiyata ürün satışı yapılmasını sağlamışlardır. Bunun neticesinde varlıklı kimselerin maddi birikimleri zaman içerisinde tükenme noktasına gelmiş, zaten fakir durumda olanlar ise destansı bir şekilde içerisine düşmüş oldukları güçlülere katlanmaya çalışmışlardır.

Boykot kararlarının uygulanmasına önem veren müşrikler arasında özellikle Ebû Cehil ve Ebû Leheb'in ismi ön plana çıkmaktadır. Ebû Leheb bir taraftan karısı ve Ebû Süfyan'ın kızı Ümmü Cemil ile birlikte Hz. Peygamber dil uzatıp maddi iziyetler verirken diğere taraftan da Mekkeli veya şehre dışarıdan gelen tacirleri Şi'bu

---

⁵⁷ Ahmed Cevdet Paşa, *Peygamber efendimiz (sav)*, sad., Mahir İz, nşr., Ertuğrul Düzdağ, İstanbul 2002, s.52. Mevdûdi'ye göre Şi'bu Ebî Tâlib günümüzde Şi'bu Ali olarak bilinen yerdir. Buraya ayrıca Sûku'l-Leyl de denilmektedir. Bkz., III, 276, 2 nd.

⁵⁸ Hamidullah, I, 113

Ebî Tâlib’dekilere ya erzak satmamaları ya da değerinin çok çok üzerinde fiyatlarla satış yapmaya teşvik etmiş, buna yanaşmak istemeyenleri ise bir takım maddi tekliflerle ikna etmeye çalışmıştır.

Boykot döneminde ismine en sık rastlanan müşrik Ebû Cehil’dir. Onun gerek boykot kararı alınmasında, gerekse boykotun tavizsiz bir şekilde uygulanması ve sona erdirilmesi sürecinde ön planda olduğu görülmektedir. Onun bu tavrında İslâma karşı tepkisi çok etkili olmuşsa da Mekke toplumunda nüfuz elde etmek istemesinin de payının olduğu düşünülebilir. Zira Mekke’nin en saygın ve güçlü iki kabilesinin bu şekilde etkisiz hale getirilip Şi’bu Ebî Tâlib’de mahsur bırakılmasıyla Ebû Cehil ve kabilesi Benî Mahzûm ön plana çıkmaya başlamıştır. Mekke’de yerine getirdikleri kıyâde, sikâyeye ve rifâde görevleriyle kendilerine saygın bir konum sağlayan Hâşimîler ve Muttalibîlerin bu şekilde tecrit edilmesiyle Ebû Cehil’in sözüne itibar edilir kişiler arasında ön plana çıktığını söylemek mümkündür.⁵⁹ İslâm davasına tepki duyan Mekkelilerin öfkesini sadece Hz. Peygamber ve akrabalarından olan Müslümanlara değil aynı zamanda onları korumalarını ve öldürmek üzere kendilerine teslim etmemeye yanaşmamalarını gerekçe göstererek bütün Hâşimîlerle Muttalibîlere yönlendirerek her iki kabileyi Mekke toplumunda gözden düşürmek isteyen Ebû Cehil bu şekilde kendisiyle birlikte kabilesinin de konumunu güçlendirmek istemiştir.⁶⁰ Dolayısıyla onun boykot kararlarının uygulanmasına gösterdiği titizliği sadece İslâm davasına olan hırsıyla izah etmek yerine Mekke toplumunda nüfuz elde etme hedefiyle de değerlendirmeye tabi tutmak gerekmektedir. Şi’bu Ebî Tâlib’dekilerin maruz bırakıldıkları sıkıntılardan rahatsız olan ve buna son vermek isteyen Mekkeli müşriklerin bir birlerine Ebû Cehil istiyor diye böyle acımasız bir ambargoyu devam ettirmelerinin doğru olmayacağını, Ebû Cehil’in kendisi akrabalarına karşı bu tür bir boykota çağırılması durumunda kesinlikle iştirak etmeyeceği ve bunu yapanlara engel olacağını ifade ederek boykotu sonlandırmanın doğru olacağını dile getirmeleri⁶¹ de söz konusu görüşü desteklemektedir. Bedir Harbi’nde müşriklerin liderliğini Ebû Cehil’in yapmasında kıyade görevini ellerinde bulunduran Ümeyyeoğulları kabilesinden Ebû Süfyan’ın Mekke’de bulunmaması kadar boykot süresi ve sonrasında Ebû Cehil’in aktif olarak gerçekleştirdiği İslâm düşmanlığının kendisine kazandırdığı nüfuzun de payının olduğunu söyleyebiliriz.

Boykot günlerinde birbirleriyle her türlü dayanışmayı sağlayan ve bu şekilde

⁵⁹ Onun bu şekilde yükselişi kabilesi içerisinde hicretten birkaç sene önce liderliği elde etmesiyle sürüp gitmiştir. Bkz., M. Ali Kapar, “Ebû Cehil”, *DİA*, İstanbul 1994, X, 117

⁶⁰ Mevdûdî, III, 279. Benzer bir değerlendirme için bkz., Karen Armstrong, *İslam Peygamberi’nin Biyografisi Hazreti Muhammed (sav)*, çev., Selim yeniçeri, İstanbul 2005, s.188-189

⁶¹ Taberî, II, 78

maruz bırakıldıkları tecrite karşı koymaya çalışan Şi'bu Ebî Tâlib'deki gruplar, hiç de az sayılmayacak bir süre bu boykota karşı direnmişler, üç yıl geçmesine rağmen birbirleriyle kentelenerek kendilerini Hz. Muhammed'i teslim etmeye zorlayan müşrikler karşısında pes etmemişler, ilk günkü azim ve kararlılıkla Hz. Muhammed'i koruma uğrunda maruz bırakıldıkları sıkıntılara göğüs germeye çalışmışlardır. Bu süre içerisinde zaman zaman özellikle de haram aylarda Şi'bu Ebî Tâlib'den ayrılarak bir şeyler alıp satmaları söz konusu olmuşsa da değerinin çok üzerinde satılan malları almak durumunda kalmışlar, bu da onların elde avuçta kalan birikimlerinin bitmesine yol açmıştır. Mekke toplumunda adı zenginler arasında yer alan Hz. Hatice kocasıyla birlikte sahip olduğu mal varlığını özellikle fakirlerin de istifadesine sunarak boykot günlerinde adeta ismi destanlaşanların başında yer almıştır. ⁶²

Boykotun başlangıç yıllarında bu bölgeye dışarıdan yardımların gelmesine izin verilmediği gibi yardımlaşmalar neticesinde Şi'bu Ebî Tâlib'dekilerin henüz sıkıntılarının üstesinden gelmekte zorlanmamaları sebebiyle buna çok da ihtiyaç hissedilmemiştir. Ancak üçüncü yılda artık açlık had safhaya ulaşmış, buradaki insanların gıda temin etmesinin önüne pek çok engel konulmuştur. Açlık özellikle yaşlı, hasta ve çocukların feryat u figanlarını dayanılmaz hale getirmiştir. Buradaki insanlar, normal şartlar altında yemeyecekleri şeyleri sırf açlıklarını bastırabilmek maksadıyla yemek zorunda kalmışlardır.

Diğer tarftan müşrikler Hz. Muhammed dışındaki kimselerin Şi'bu Ebî Tâlib'den çıkıp Mekke'de alışveriş veya Kâbe'yi ziyaret için bulunmalarına izin vermişlerse de söz konusu maksatlarla şehrin içerisine gelen kimselere her türlü hakareti ve işkenceyi yapmaktan da geri durmamışlardır.

Şi'bu Ebî Tâlib'dekilere karşı acımasızca uyguladıkları tecrit⁶³ müşrikleri Hz. Muhammed'i öldürme hedeflerinden vaz geçirmemiştir. Onar bu hedeflerini bir an önce yerine getirmek için fırsat kollamaya başlamışlardır. Bunun farkında olan Hâşimîler Hz. Muhammed'i korumaya ayrı bir özen göstermişlerdir. Bilhassa amcası Ebû Tâlib, Hz. Peygamber'e karşı gerçekleştirilebilecek saldırılar hesaba katarak yeğenini korumaya azami gayret sarfetmiştir. Ebû Tâlib gece saldırıların olabileceğinden endişelenerek yeğeninin yattığı yeri gece boyunca değiştirdiği gibi çoğu zaman da onun yatağının çevresine kendi oğullarının yataklarını serdirmiş, böylece onu korumaya çalışmıştır.⁶⁴

Şi'bu Ebî Tâlib'de Mekkeli müşriklerin boykot kararı üzerine kendi tercihleri

⁶² Hz. Hatice'nin bu dönemdeki fedakarlıkları ve sabrı hususunda bkz., A. Halil Cuma, s.58-59.

⁶³ Belâzürî, I, 270

⁶⁴ İbn İshâk, s.160; İbn Seyyidinnâs, I, 223; İbn Abdilberr, *ed-Dürer*, s.54; Şâmî, II, 504

doğrultusunda toplananların haram aylar başta olmak üzere zaman zaman buldukları yerden ayrılarak şehre girmelerine engel olunmamıştır. Zaten bu insanların söz konusu bölgeye zorla girdirilmeleri ve orada kuşatma altında tutulmaları şeklinde bur uygulama yoktu, ancak buradakilerin dışarıda istedikleri gibi alış-veriş yapmaları, beşeri ilişkilerini devam ettirmeleri ve daha da önemlisi hemşehrileriyle sosyal ilişkilerini sürdürmelerine de izin verilmemekteydi.

Abluka yıllarının sonlarına doğru burada bulunanların çektikleri sıkıntılar had safhaya ulaşmaya başlamıştı. Öyle ki işin başında boykota karşı çıkmayan, bununla birlikte acıma ve merhamet duyguları tamamen yok olmayan bazı müşrikler bile bir kısmı komşu ve akrabaları veya en azından hemşehrileri olan kimselere karşı sürdürülmekte olan bu eziyet karşısında seslerini yükseltmeye başlamışlardır. Biraz daha insaf ehli ve cesaretli olanları bununla da yetinmeyerek titizlikle uygulanan boykotu delerek Şi'bu Ebî Tâlib'deki yakınlarına gizlice erzak göndermeye başlamışlardır. Bu dönemde bölgeye gönderdikleri erzaklarla Şi'bu Ebî Tâlib'dekilerin acılarını hafifletmeye çalışanlar daha sonraki günlerde Hz. Peygamber tarafından minnetle yad edilmişlerdir ki bu husususa ileride değinilecektir.

Ambargoya rağmen Şi'bu Ebî Tâlib'deki mağdurlara yiyecek malzemesi gönderilmesinden hareketle bazı araştırmacılar boykot kararlarının çok sıkı ve acımasız bir şekilde uygulanmadığını, burada çekilen sıkıntılarla ilgili anlatılanların abartılı olduğunu, Mekkelilerin Şi'bu Ebî Tâlib'deki akrabalarına yardım göndermede zorlanmadıklarını dolayısıyla müşriklerin buradaki ablukayı denetlemede çok katı bir tutum sergilemedikleri veya içlerinde kendi akrabalarının olmasından dolayı gönderilen yardımları görmezlikten geldikleri şeklinde değerlendirmelerde bulunmuşlardır.⁶⁵ Buradaki abluhanın sıkı denetlendiğini ancak gecenin karanlığından da istifade ederek buraya yardım göndermek isteyen kimselerin her tarafı dağlık olan Şi'bu Ebî Tâlib'e bir yolunu bularak erzak göndermelerinin imkansız olmadığını belirtmek gerekiyor. Elbetteki zaman zaman gönderilen yardımlara göz yumulmuş da olabilir ancak buradan hareketle ablukayı uygulamada müşrikler fazla titizlik göstermediler, boykotu delmek isteyenlere ses çıkartmadılar demek doğru olmayacaktır. Öyle olsaydı bölgeye yardım malzemesi göndermek isteyenler bunu türlü türlü tedbirler alarak gizlice yapmaya çalışmazlar aleni bir şekilde yardımda bulunurlardı. Belki bazı kimseler aradaki kabile bağları ve akrabalık ilişkileri, bilhassa da yüreklerinde taşıdıkları merhametle orantılı olarak bölgeye yapılan yardımları görmezden gelmiş olabilirler, ancak denetim konusunda başta Ebû Cehil olmak üzere

---

⁶⁵ Watt, s.87

bazı müşriklerin göstermiş olduğu hassasiyet durumun Şi'bu Ebî Tâlib'dekilerin aleyhine devamını sağlamıştır.

Boykot döneminde bilhassa çocuklar ve yaşlılar açlık ve susuzluğa tahammül etmede zorlanmışlar, muhtemelen pek çoğu yetersiz beslenme sebebiyle hastalanarak yatalara düşmüşlerdir.⁶⁶ Hatta Belâzürî'nin Abdullah İbn Abbas'dan naklettiği bir rivayete göre bunlar arasında ölenler de olmuştur.⁶⁷ Boykot esnasında ne kadar insanın hangi sebeple öldüğü konusunda bir bilgiye rastlamadık⁶⁸, bununla birlikte boykotta çekilen sıkıntılara yer verilen bilgilerle birlikte ölenlerin olduğuna dair rivayetlerin nakledilmesinden hareketle buradaki ölümlerin boykot esnasında çekilen sıkıntıların bir sonucu olduğunu söyleyebiliriz.

Boykotta çekilen sıkıntılarla ilgili İslâm tarihçilerin anlattıklarında abartı olduğunu söyleyenlere rastlanmakla birlikte Hz. Muhammed'i kendilerine teslim etmek için bu insanları abluka altına alan ve onları adeta siyasi, ekonomik ve sosyal yönden tecrite tabi tutmaya çalışan müşriklerin Şi'bu Ebî Tâlib'dekileri başı boş bıraktıkları, onlara diledikleri gibi harekete edebilme imkanı verdikleri ve asla onlar üzerinde bir baskı kurmadıklarını⁶⁹ düşünmek doğru olmayacaktır. Belki bu dönemde buradaki insanların yaşamış oldukları güçlüklerle ilgili ayrıntılı bilgiler verilmemiş olabilir, özellikle de Hz. Peygamber'e doğrudan uygulanan baskı ve şiddetle ilgili rivayetler zikredilmemiş olabilir, ancak bu durum boykot döneminde müşriklerin kesinlikle Şi'bu Ebî Tâlib'dekilere karşı baskı ve şiddete başvurmadıkları anlamına gelmez. İnsanların evlerinden barklarından uzaklaştırılmaları, doğup büyüdüğü şehirlerinde bir sığıntı gibi yaşamaları, ticaret yapmaları, nesillerinin devamı için diledikleri kimselerle evlenmeleri hatta komşu, akraba ve hemşehrileriyle sosyal ilişkilerini devam ettirmeleri yasaklanan bu insanların dışarıdan gelen yardımlara muhtaç halde bırakılmaları görmezden gelinerek bu dönemde Şi'bu Ebî Tâlib'dekilere uygulanan baskı ve şiddetin abartıldığının söylenmesini doğru kabul etmek mümkün değildir.

Ambargonun Sona Ermesi

---

⁶⁶ İbn İshâk, s.160

⁶⁷ Belâzürî, I, 270

⁶⁸ Kaç kişinin öldüğünün belirtilmemesi, ölümlerin nedeniyle ilgili açıklamaların yapılmamasından hareketle buradaki gerçekleşen ölümlerin nedeninin boykotla alakasının olmayıp hastalıklardan kaynaklandığını söylenmesi, ya da burada olamasalar da iki kabileden mutlaka yönenler yine de olacaktı demek doğru olmakla birlikte boykotla ilgili tarihi rivayetlerde yer alan boykot esnasında çok sıkıntılar yaşandı hatta bundan dolayı ölenler de oldu şeklindeki tespitleri görmezden gelmek anlamına gelecektir. Bu doğrultudaki ir değerlendirme için bkz., Şenyayla, s.65-66

⁶⁹ Watt, s.87

Şi'bu Ebî Tâlib'deki ablukanın sona ermesiyle ilgili iki farklı anlatımla karşılaşmaktayız. Her ikisinde de ağaç kurtları ya da güvelerin mucizevi bir şekilde boykot sayfasındaki yazıları imha ettiğinden bahsedilmekle birlikte bazı kaynaklarda boykotun sona ermesinde söz konusu mucizevi işlemin bir sonucu olarak gerçekleştiğinden bahsedilirken bazı kaynaklarda ise güvelerin mucizevi işleminden söz edilmekle birlikte boykotun bir grup insaf sahibi Mekkeli müşrik tarafından asabiyet ve sıla-i rahim duygusu sebebiyle sona erdirildiğine dair bilgilere de rastlanılmaktadır. Bununla birlikte bu kaynaklarda da boykotun sona ermesinde başlangıçta olmasa bile sonunda güvelerin mucizevi ameliyesine yer verildiği görülmektedir.

Pek çok İslâm tarihi kaynağında boykotun sona ermesinde iki farklı gelişmeden söz edilmektedir. Bunlardan daha yaygın olan birincisine göre Şi'bu Ebî Tâlib'dekilerin çektikleri sıkıntılardan rahatsız olan, buradaki akraba ve hemşehrilerinin aç açık bir şekilde sıkıntılı günler geçirmesine gönlü razı olmayan insaf ehli bazı kimseler harekete geçerek önce gizlice buraya yardım malzemesi göndermeye başlamışlar, sonra ise aralarında bir dayanışma sağlayarak asabiyet ve Arap yardımseverliğine, cömertliğine ve eman anlayışına asla uymayan boykot kararını sona erdirmek üzere harekete geçmişlerdir.⁷⁰ Bu kararlarını Kâbe'de ilan etmişler, hatta boykot sayfasını imha etmek için Kâbe'ye girdiklerinde söz konusu sayfanın üzerindeki yazıların mucizevi bir şekilde imha olduğunu görmüşler, böylece üç yıl süren boykotu sona erdirmişlerdir.

İkinci anlatıma göre boykot sayfasının mucizevi bir şekilde imha edildiğini gördüğü bir rüya üzerine öğrenen Hz. Peygamber durumdan amcasını haberdar etmiştir.

Ebû Tâlib “Ey yeğenim bunu sana kim söyledi? Yanımıza kimse girmiyor, sen de kimsenin yanına gitmiyorsun, sen yalan da söylemezsin” dedi. Resûlullah, haberi Allah'ın kendisine bildirdiğini söyledi. Bunun üzerine Ebû Tâlib aile fertlerini topladı, ancak haberi yayarlar ve müşrikler de bunu duyup sayfaya tuzak hazırlarlar diye, Resûlullah'ın kendisine verdiği bilgiyi saklı tuttu.⁷¹ Haberin devamında Ebû Tâlib'in yeğenini ve aile fertlerini alıp Kâbe'ye götürdüğü belirtilerek şu bilgilere yer verilmektedir: Ebû Tâlib'i gören müşrikler onun, Hz. Muhammed'i öldürmek için getirdiğini sandılar. Ebû Tâlib sayfayı kendisine getirmelerini istedi. Onlar sayfayı getirdikleri takdire Hz. Muhammed'i teslim edeceğini sandılar. Nihayet müşrikler

⁷⁰ Belâzürî, *Ensâbu'l-Eşraf*, I, 272; Taberî, II, 79; İbn Abdilberr, *ed-Dürer*, s.54

sayfayı getirdikleri zaman Ebû Tâlib şöyle dedi; ‘İşte sayfa önünüzde. Yeğenim bana Allah’ın sayfaya kurt musallat ettiğini ve o kurdun yazının içinde geçen bütün ‘Allah’ kelimelerini yediğini ve sadece zulüm, alaka kesme ve iftira içeren kelimelerin kaldığını söylüyor. Şayet o, yalan söylüyorsa, üzerimde hakkınız olsun. Öldürmeniz için onu size teslim edeceğim. Şayet doğru söylüyorsa, boykotu sonlandırın.’ Kureyşliler Ebû Tâlib’in teklifini kabul ettiler. Böylece aralarında anlaştilar. Sonra sayfayı açıp baktılar ki durum aynen Peygamber’in haber verdiği gibiydi. Ebû Tâlib ve beraberindekiler sevindiler. Sonra o şöyle dedi: ‘Aldatılmaya, terk edilmeye ve itham edilmeye hangimiz daha çok layıkımız?’ ardından Mut’im b. Adî b. Nevfel, Âmir b. Lüeyy ve kardeşi Hişâm b. Amr ‘Bizim tüm ailevi ilişkileri kesen ve zulüm içeren bu sayfayla ilişkimiz yoktur. Kendimiz ve büyüklerimizin mahvolması için hiç kimseye yardım edemeyiz.’ deyip kararlara karşı çıktılar. Kureyş’ten bazı kişiler de onları izledi. Böylece Ebû Tâlib mahallesinde büyük sıkıntı çeken insanlar oradan çıktılar.⁷² Bu bilgiler benzer şekilde İbn Hişâm,⁷³ İbn Sa’d⁷⁴ ve daha sonraki kaynaklar tarafından da aktarılmaktadır.⁷⁵

Kaynakların genel olarak boykotun sona erdirilmesi olayında işin başında ya da sonunda mutlaka güvelerin sayfadaki yazıları imha ettiğine dair rivayetlere yer verdikleri görülmektedir.

Boykotun sona ermesiyle ilgili yaşanan süreç hakkında öne çıkan iki değişik rivayet grubunu detaylandırmak ve bu rivayetlerden hareketle bir sonuca varmak uygun olacaktır.

Boykot kararına öncülük eden Ebû Cehil ve Ebû Süfyan gibi kimselerin bütün bunları sadece İslâmiyet’e engel olmak putperestliği muhafaza etmek üzere yapmadıkları, kabileler arası rekabet yarışında Hâşim ve Muttalibîler bu şekilde saf dışı etme doğrultusunda bunu bir fırsat olarak kullanmak istedikleri anlaşılmaya başlamıştı.⁷⁶ Bu süreçte Ebû Cehil’in bir oldu bittiyle Hz. Muhammed’in öldürülmesi gerektiği kararını Mekkelilere benimsetmesi ve akabinde çok gayretli bir şekilde ve asla taviz vermeden Şi’bu Ebû Tâlib’dekilere uygulanan boykotun sürdürülmesindeki katkıları zaman içerisinde muhasara altındaki iki kabileyle akrabalık bağları bulunan veya dostluk ilişkileri olan vicdan sahibi erdemli bazı kimseleri tasalandırmaya başlamıştır. Bu insanlar doğrudan boykotu sona erdirme teşebbüsünde bulunmadan önce muhasara altındaki yakınlarının sıkıntılarını hafifletmek üzere adımlar atmışlar,

⁷²İbn İshâk, 143; İbn Abdilberr, *ed-Dürer*, s.54

⁷³İbn Hişâm, I, 253.

⁵⁵İbn Sa’d, I, 210.

⁷⁵İbnü’l-Cevzî, I, 197-98; İbnül-Esîr, II, 89-90; İbn Seyyidinnas, I, 127, 128.

⁷⁶Ebraşî, s.212

tüm engellemelere rağmen Şi'bu Ebî Tâlib bölgesine erzak ve gıyecek maddeleri göndermişlerdir. Zamanla bunun yeterli olmadığını düşünen bu erdemli insanlar, daha köklü bir çözüm için yani boykotu sona erdirmek maksadıyla harekete geçmeye karar vermişlerdir. Beş kişiden oluşan bu grubu toparlayan ve onlara öncülük eden şahıs ise Hâşimîlerle akrabalık bağları bulunan Hişam b. Amr'dır.⁷⁷

Tecrit kararına karşı belli bir memnuniyetsizliğin olduğu anlaşılmaktadır. Ancak tecridin sürmesini isteyenler tarafından herhangi bir kötü muameleye maruz kalmamak için kimse gidip sahifeyi imhaya cesaret edemiyordu. Sonunda bu durumdan rahatsız olan beş kişilik bir gurup ortak hareket etmeyi kararlaştırdılar. Adı geçenlerin hepsinin tecride uğrayanlarla direkt olmasa da dolaylı olarak akrabalıkları bulunuyordu. Örneğin Züheyr Mahzumoğulları'ndandı. Ancak annesi Peygamber'in halası Âtike b. Abdulmuttalib idi. Amir kabilesinden olan Hişam b. Amr ise Hâşimîlerden değildi, ancak ailesinin onlarla evlilik bağı vardı.⁷⁸ Boykotun yürürlüğüne son veren Kureyşli beş kişinin yiğitlikleri Ebû Tâlib'in inşad ettiği bir şiirde övgüyle anlatılmıştır.⁷⁹

Boykot sahifesini hükümsüz kılma konusunda ilk adımı Hişam b. Amr atmış, bu amaçla Hişam, ilk önce Züheyr b. Ebî Ümeyye'ye başvurmuştur. Hişam, Züheyr'e: "Dayıların bildiğin durumda iken yiyip içmeye, güzel güzel giyinmeye ve kadınlarla birlikte olmaya gönlün nasıl razı oluyor? Ne onlara kimse bir şey satıyor, ne de onlardan bir şey alıyor; ne kız veriyorlar, ne de alıyorlar. Allah'a yemin olsun ki Ebû Cehil'in dayıları söz konusu olsaydı da onun seni çağırdığı şeye sen onu çağırıydın, o kesinlikle bunu kabul etmezdi." Deyince Zübeyr " Ben tek başıma ne yapabilirim ki, şayet benimle birlikte birisi daha olsa o sahifeyi geçersiz kılabilirdim." şeklinde cevap vermiştir.

Buna karşılık Hişam, kendisinin de ona destek olacağını söylemişse de bu iki kişi kendilerini böyle bir ciddi konuda yeterli görmediklerinden başkalarının da yardımını sağlamak üzere harekete geçmişlerdir. Boykot kararına tepkili oldukları bilinen ve boykotu delme teşebbüsünde bulunmuş olan kimseler bu desteği verebilir

⁷⁷ İbn Sa'd, I, 210

⁷⁸ Kureyşliler arasında Şi'bu Ebî Tâlib'dekilere en çok yardım eden bu şahıstı. Hişam b. Amr'ın bir gecede Şi'bu Ebî Tâlib'dekilere üç kere yardım ettiğinden bahsedilir. Bir keresinde Şi'bu Ebî Tâlib'dekilere yardım ederken yakalanan Hişam'ın serbest bırakılmasını söyleyen Ebû Süfyan, onun tabiatı gereğe sıla-i rahme çok önem verdiğini, kendileri böyle bir muameleye tabi tutulsa hiç tereddütsüz kendilerine de benzer şekilde yardım edeceğinini söylemiştir. İbn Sa'd, II, 153; İbn Seyyidinnas, 225; Mevdûdî, III, 277

⁷⁹ Bu şiirle ilgili olarak bkz., İbn İshâk, s.157-158, 163-164; İbn Hişam, III, 341-342. Ebû Tâlib'in söz konusu şiiri "Kaside-i lamiyye" veya "Lâmiyye-i Ebî Tâlib", "Kaside-i Şibiyye" diye de anılmaktadır. Bkz., Şâmî, II, 506-508. Bu şiirin şerhi için bkz., Süheylî, III, 299-312. Ayrıca bkz., Lutfullah Yavuz, "Ebû Tâlib b. Abdilmuttalib'in "Kaside-i Şi'biyye'si Üzerine", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, sayı: IX, 2009, 308

düşüncesiyle Mut'im b. Adî, Ebu'l-Bahteri ve Zema' b. Esved'e maksatlarını iletiler ve onlardan destek sözü aldılar

Bu beş kişi aralarında gizlice gerçekleştirdikleri toplantıda boykotu sona erdirmek üzere bir plan kurdular; plan gereği Kureyşlilerin toplu bir şekilde mescitte oldukları bir sırada önce Züheyr söz başlayarak Şi'bu Ebî Tâlib'deki akrabalarına ve komşularına uygulanan ambargononun çok zalimce olduğundan bahsederek bu boykotun sona erdirilmesi gerektiğini söyleyecek diğerleri de teker teker ona destek mahiyetinde konuşmalar yapacaklardı.

Müşriklerin en kalabalık anında tavafını bitiren Züheyr orada bulunanlara dönerek: "Ey Mekkeliler! Biz yiyip-içip giyiniyoruz. Hâşimoğullarıyla Muttaliboğulları ise sefalet içindedirler. Kendilerine mal satılmadığı gibi onlardan bir şey de alınmıyor. Kız alınıp-verilmiyor. Vallahi ben, bu zulmü içeren ve bizi birbirimizden ayıran o sayfayı yırtıp parçalamadıkça yediğim yemekten ve içtiğim sudan haz alamam." Ebû Cehil ona müdahale edip sayfanın parçalanamayacağını söyledi. Zem'a ona, 'Hayır yalan söylüyorsun. Aslında biz henüz yazılırken ona rıza göstermemiştik.' dedi. Araya Ebu'l-Bahterî girerek 'Zem'a doğru söyledi. O yazıldığı sırada biz o maddelere razı değildik. Onları bilmiyorduk.' dedi. Ardından Mut'im b. Adî söze karışarak ikiniz doğru söylediniz. (Ebû Cehil'i kast ederek) Üçüncü konuşan ise yalan söylüyor. O yazıdan ve içindekilerden Allah'a sığınırız.' dedi. Hişâm b. Amr da söz alarak onları destekledi. Ardından Ebû Cehil onların tutumunun organize bir iş olduğunu ve önceden kararlaştırıldığını söyledi.

İbn İshâk'tan özetlenerek verilen bu uzunca alıntının hemen hemen aynısı İbn Hişâm, Taberî ve diğer müellifler tarafında da aktarılmaktadır.⁸⁰

Bu karşılıklı konuşma ve tartışmalar devam ederken Ebû Tâlib mescidin bir köşesinde oturmuş, konuşmaları dinliyordu. Kureyşlilerin boykotu sona erdirmek hususunda kendi aralarında anlaşmazlığa düştüklerini, özellikle seçkin bazı kimselerin ısrarları neticesinde boykotun sona erdirileceğini düşünen Ebû Tâlib, yeğeninini daha önce kendisine ilettiği rüyasını göz önünde bulundurarak Kureyşlilere sahifenin güveler tarafından parçalanmış olduğunu dolayısıyla hükmünün kalmadığını, söylediklerinin doğru çıkması halinde bu boykotun sonlandırılması gerektiğini aksi halde bunun devam ettirilebileceğine dair teklifini onlara iletmiştir. Teklifi dikkate alan Kureyşliler sahifeyi getirip bakmışlar ve durumun gerçekten de Hz. Muhammed'in dediği gibi olduğunu görünce Kureyşlilerin diyecek bir sözü kalmamış, bunun üzerine de o belgeyi yürürlükten kaldırmışlardır.

80 . İbn Hişâm, III, 338-340; Taberî, II, 228-29; İbnül-Cevzî, I, 198-99; İbnü'l- Esîr, II, 88-89.

Ebû Cehil ve benzerlerinin hoşuna gitmese de boykot kararları bu şekilde iptal edilmiş oldu.⁸¹ Daha sonraları bu beş kişinin de içlerinde bulunduğu bir grup Kureyşli, silahlarını kuşanarak Hâşim ve Muttaliboğulları'nı üç yıldır mahsur kaldıkları Şi'bu Ebî Tâlib'den çıkarttılar ve böylece bu boykot sona ermiş oldu.¹¹

Boykotun iptaliyle neticelenen süreçle ilgili iki farklı rivayet grubunun olduğu görülmekle birlikte bazı kaynaklara her iki rivayeti ayrı ayrı vermekte, bazıları ise bunları birleştirerek zikretmektedirler. Diğer taraftan bazı kaynaklarda ise sadece birinin tercih edildiği görülmektedir.

İbni Hişam ve İbn Sa'd, iki rivayeti birleştirerek önce sahifenin güve tarafından yendiğini, sonra malum beş kişinin boykota son verme girişiminde bulduklarını aktarırlar. Bazı kaynaklarda sadece birinci rivayetin, yani sahifenin güve tarafından yenmesi ve bunun Resûlullah tarafından haber verilmesi esas alınarak olay aktarılmış ve burada bir nevi olayın mucizeliğine vurgu öne çıkartılmıştır.

Buna göre Ebû Tâlib'in teklifi üzerine Kureyş sahifeyi açmış ve gerçekten de durumun Hz. Peygamber'in dediği gibi olduğunu görmüştür. Bu olaydan sonra da Benî Hâşim ve Muttalib, Şi'bu Ebî Tâlib'den çıkmış ve bir daha oraya dönmemiştir.⁸²

Sahifenin hükümsüz kalması konusuna yer veren bazı eserlerde Mekke'nin ileri gelenlerinden malum beş kişinin organizesi ile boykotun sona erdiği belirtilmiş ve güve meselesinin detayına girilmemiştir.⁸³

Nadiren de olsa bütün bu anlatımlardan başka bazı kaynaklar detaya girmeden olayı bir iki satırla geçiştirerek anlatmışlardır. Bu kaynaklara göre boykot sahifesinin iptal edilmesi bu beş kişinin planlayıp uyguladıkları oyunla mümkün olmuştur. Bu kişiler sahifeyi yırtmak için indirip açtıklarında sahifede yazılı olanların güve tarafından yenmiş olduğunu görmüşlerdir. '

Kaynaklarda boykotun sona ermesiyle ilgili farklı gelişmelere yer verilmesi ve boykotu sona erdiren olayın hangisi olduğu konusundaki tereddütler tam doğru kanaatlere ulaşmayı zorlaştırmaktadır. Zira bazı rivayetlerde boykotun kaldırılması sürecinin güvelerin sahifeyi imha etmesiyle başladığına ve beş kişinin harekete geçmesiyle sona erdiğinden bahsederken kimi kaynaklarda ise boykotun beş kişinin harekete geçmesiyle zaten bitirilmesinin kararlaştırıldığından bahsedilerek güve meselesinin sadece sona erdirmeye kararının uygulanmasını hızlandırdığından söz edilmektedir.⁸⁴ Bununla birlikte her iki rivayet grubunun ortak noktası ve varlığını

⁸¹ İbn Sa'd, II, 210; Belâzûrî, I, 589; İmadüddin Halil, I, 95

⁸² İbn Sa'd, I, 210; Ya'kubî, I, 351.

⁸³ İbnü'l-Esîr, II, 88-89

⁸⁴ Bu husustaki güzel bir değerlendirme için bkz., Savary, s.88

inkar etmedikleri gerçek boykotun sona erdirilmesi sürecinin başında veya sonunda olduğu konusunda tereddütler bulunsa da güvelerin mucizevi bir şekilde sahifeyi imha ettiklerini belirtmeleridir. İlk dönem İslâm tarihi kaynaklarının tamamında bu mucizevi olaya yer verilmiştir. Evet bazıları olayla ilgili teferruatlı bilgiler verirken bazıları belki de rivayetler arasındaki bir takım çelişkilerden dolayı bu mucizeden kısaca söz etmişlerdir, ancak hepsi de buna dair bilgiler sunmuşlardır. Dolayısıyla biz buna dair rivayetlerin tamamını bir takım nüansları bahane ederek yok sayamayız. Ancak özellikle çağdaş bazı araştırmacılar olayla ilgili rivayetlerde geçen kimi ifadeleri eleştiriye tabi tutup nakillerdeki çelişkileri gerekçe göstererek olayın tamamını reddetme cihetine gitmişlerdir. Oysa rivayetin genel olarak vermek istediği bilgiyi yok saymak yerine sadece rivayet içerisinde geçen ve eleştirilmeyi hak eden husus üzerinde durulsa daha bilimsel daha bilimsel hareket edilmiş olurdu.

Örneğin, sahifenin güve tarafından yenmesi meselesini tenkit eden Azimli, olayın hem rivayeti açısından problemlili olduğunu ve hem de realiteye ters düştüğünü söylemektedir:

Azimli, özellikle Ebû Tâlib portresini ele alarak olaya yaklaşmış ve haklı olarak bazı itirazlar yöneltmiştir. Bununla ilgili olarak Azimli şunları söylemektedir: İlk rivayetteki, Ebû Tâlib'in müşriklere hitaben kullandığı: "Eğer yeğenimin dediği çıkmazsa, onu size öldürmeniz için teslim ederim." şeklindeki ifadesi tarih kitaplarımızda anlatılan Ebû Tâlib portresi ile uyum arz etmiyor. Onun yeğenini teslim etmek için müşriklerle nazarlığa girmesi pek makul gözüküyor. Sanki bir mümin edasıyla Hz. Peygamber'in dediklerinin kesin doğru çıkacağına duyduğu güvenle, yeğenini teslim etme noktasında kendisinin asla yapmayacağını düşündüğümüz bir şeyi teklif ediyor. Bütün Hâşimîler'in yok olması pahasına Hz. Peygamber'i teslim etmeye yanaşmayan Ebû Tâlib gibi birisinin böyle bir kumara girişmesinin pek mümkün olmadığı kanaatindeyiz. Ayrıca boykot olayını anlatan rivayetlerde Ebû Tâlib'in putlara tapmayı Allah'a dua eden bir kişilik olarak gösterilmesi de izah edilemeyecek türden rivayetlerdir. Öte yandan rivayetlerde anlatıldığı şekilde sahifeyi güvenin yediğine bu kadar inanıp, yeğenini teslim edecek kadar ileri giden Ebû Tâlib, boykotun kaldırılmasından sonra söylediği şiirlerde güve meselesine hiç temas etmemekte, daha çok boykotu bozan beş kişinin kahramanlığına değinmektedir.⁸⁵

Yine birinci rivayette anlatıldığı şekilde güve, boykot sahifesini yiyip bitirmişti. Sahifede sadece Allah ismi yazılı kalmıştı. Mehmet Azimli olayın bu boyutuna da itiraz etmekte ve şunları söylemektedir: "Eğer sahifeyi güve yediyse, zaten bu

---

¹¹⁷ Azimli, s. 5-6.

sahifenin resmi bir fonksiyonunun kalmaması ve yazılı olmayan bir belgenin hükmünün olmaması gerekmektedir. Mekkelilerin elinde güve yediği için bir belge kalmadığına göre boykotun bitmesi gerekmez miydi? veya yeni bir belge hazırlama girişiminde olmaları gerekmez miydi? Boykota iki kelime dışında her tarafı yenmiş bir sahife ile devam ettikleri nasıl düşünülebilir? Şayet güvenin sahifeyi yemesine rağmen boykotun sözlü olarak sürdürüldüğünü düşünsek bile ikinci rivayette anlatılan boykotu bozan beş kişi neden “Biz bu sahifeyi yırtmadan oturmayacağız” gibi sözler sarf etmişlerdir.

Mehmet Azimli birinci rivayette yönelttiği tenkitlerden sonra şu sonuca varmıştır: “Görülüyor ki boykotun iptali ile ilgili olarak kaynaklarda aktarılan bu iki rivayet birbiriyle uzlaşmayacak unsurlar taşımaktadır. Zaten birinci rivayette boykotun bittiğini değil, tam tersine müşriklerin zulümlerine devam ettiklerinden bahsedilmektedir. Bu bakımdan biz boykotun bitişi açısından ikinci rivayetin her halükarda bizim için gerekli olduğunu ve yine iki rivayetin birbiriyle uzlaştırılmayacağını esas alarak ikinci rivayeti tercih ediyoruz. Sonuç olarak boykot Mekkeliler için insaf sahibi kişilerin vicdanlarının harekete geçmesi ve olaya müdahale etmeleri sonucu kaldırılmış, Hâşimîler üç yıldır çektikleri eziyetlerden kurtulmuşlardır diyebiliriz.”⁸⁶

Rivayetlerde Ebû Tâlib’in bir mümin portresiyle sunulduğu ve yeğenin söylediklerine kesin doğrularmış gibi inandığı, bu bilgiye dayanarak büyük bir bahise girdiğini söyleyen Azimli’ye⁸⁷ bazı hususlarda hak vermekle birlikte onun elli yaşına kadar tanıdığı ve yalanına kesinlikle tesadüf etmediği yeğenin söylediklerine itimat etmesi şaşılacak bir durum olmasa gerekir. Bundan başka Ebû Tâlib, müşriklere hitaben kullandığı "Eğer onun dediği çıkmazsa, onu size öldürmeniz için teslim edeceğim" şeklindeki ifadesini Ebû Tâlib portresi ile uyumlu görmeyen Azimli, onun bir mümin edasıyla sanki Peygamber’in her dediğinin doğru çıkacağına duyduğu güvenle yeğenini teslim etmek için müşriklerle pazarlık yapmasını da makul bulmamaktadır.'

Her ne kadar iman etmemiş olsa da Ebû Tâlib’in Hz. Muhammed’e olan güvenini ve ona karşı olan sevgisini biliyoruz. Düşmanlarının bile kendisine “Emin” sıfatını taktıkları bir yeğene iman etmese bile bu derece sevgi dolu bir amcanın onun söylediği her şeye inanması imkân dâhilinde olsa gerek. Çünkü, değil amca Ebû Tâlib, Mekkeliler bile onun yalan söylediğine şahit olmamışlardır.

⁸⁶ Azimli, s. 6. Benzer değerlendirmeler için bkz., Balcı, s.51

⁸⁷ Azimli, s.5-6

Bu durum karşısında, hiç kimsenin yalan söylediğine şahit olmadığı bir yeğene, amcanın, hem de tereddüt etmeden inanmasını normal görmek gerektiğini düşünüyoruz.

Ebû Tâlib belki iman ederek İslâm dairesine girmemişti, ancak o, Allah'ın varlığına iman eden bir kişiydi. Müşrikti, ama Allah'ın varlığını reddetmemekteydi. Yeğeninın söylediklerine duyduğu güvenle boykotçulara böyle bir teklifte bulunmasını yadırgamamak gerekir. Ebû Tâlib'in onu koruma uğruna tüm kabilesini sıkıntıya soktuğunu da unutmamak gerekir. Kendisi bir mü'min olmamasına rağmen Ebû Tâlib'in, Hz. Muhammed'e karşı olan sevgi ve hayranlığı karşısında kaynaklarımızın böyle bir portre sergilediğini düşünüyoruz.

Azimli'nin "Bütün Hâşimîlerin yok olması pahasına Hz. Peygamberi teslimeye yanaşmayan Ebû Tâlib gibi birisinin böyle bir kumara girişmesinin pek mümkün olmadığı kanaatindeyiz" ifadesini de yadırgadığımızı ifade etmek isteriz. Zira Ebû Tâlib sahife ile ilgili söylediklerim çıkmazsa Hâşimîleri öldürebilirsiniz şeklinde bir teklifte bulunmamış sadece zaten yürürlükte olan boykotun aynı şekilde devam ettirebileceğini önermiştir.⁸⁸

Yine Azimli'ye göre boykotun kalkmasından sonra söylediği şiirinde Ebû Tâlib'in, güve meselesine değinmeyip buna öncülük eden beş kişinin kahramanlıklarını⁸⁹ dile getirmesi de bu rivayetin sağlam olmadığına delildir.⁹⁰ Ebû Tâlib'in şiirinde boykotu kaldıran malum kişilerin kahramanlıklarına değinmesi normaldir. Zira zaten güve meselesi boykotu sona erdiren değil, bu süreci hızlandıran ve buna taraftar olmayan Mekkeliler'e boykotun kaldırılmasına girişmeleri noktasında cesaret veren bir meseledir. Buradan hareketle güve ile ilgili rivayetin boykotu sona erdiren bir olay olmadığını, fakat bu gerçeğin söz konusu rivayeti reddetmemiz anlamına gelmeyeceğini belirtmek istiyoruz.

Azimli'nin eleştiride bulunduğu bir diğer nokta da şudur: "Şayet bu sahifeyi güve yediyse bu sahifenin bir hükmünün kalmaması gerekirdi. Mekkelilerin elinden güve yediği için bir belge kalmadığına göre boykotun bitmesi gerekmez miydi? İki kelime dışında her tarafı güve tarafından yenmiş bir sahife ile boykota devam etmeleri nasıl düşünülebilir? Her şeye rağmen şayet boykot kararlarının sözlü olarak uygulandığını düşünsek bile, ikinci rivayette anlatılan beş kişi boykotu bozarken neden biz bu sahifeyi yırtmadan oturmayacağız? Gibi sözler sarf etmişlerdir. Sahifeyi yırtan kişiler şayet sahifenin güve tarafından yendiğini bilselerdi bu ifadeyi

---

⁸⁸ İbn İshâk, s.162

⁸⁹ İbn Hişâm, I, 232-233.

⁹⁰ Azimli, s. 5.

kullanmazlardı. Bütün müşriklerin bilmesi gereken güve yemesi olayını Mutim b. Adiy'nin de bilmesi gerekirdi ve sahifeyi yırtmaya kalkışmazdı.”⁹¹

Biz burada Azimli'nin bu eleştirilerine katılmadığımızı belirtmek istiyoruz. Zira boykot sahifesi yazılıp mühürlendikten sonra Kâbe'ye asılmıştı. Fakat üç sene gibi bir zaman diliminde bu sahifenin nasıl muhafaza edildiğine dair bilgimiz yoktur.

Sahife her gün mutad bir şekilde açılıp incelenmiş olsa Azimli'nin iddalarına katılmak gerekirdi, ancak kaynaklardaki rivayetlerden anlaşıldığı kadarıyla yazılıp mühürlenene (kilit altına alınan) sahife muhafaza edilmek üzere Kâbe'ye konulmuş ve bir daha boykotun sona ermesi esnasındaki tartışmalara kadar ona ne olduğu merak edilmemiş, açılıp kontrol edilmemiştir. Şayet sahife bir şekilde muhafaza edildiye ve o mahfaza içerisinde ondaki yazıları güve yediyse ve bu da fark edilmediyse bunu normal görmek gerekir. Bütün bu kapalı noktaları değerlendirdiğimiz de, boykot sahifesi ile ilgili Azimli'nin yaptığı eleştirilere katılmadığımızı belirtmek istiyoruz. Sahifedeki yazıların güveler veya çöl karıncaları tarafından imha edildiğine dair onca rivayeti mantıklı bulmayarak reddeden Balcı'ya da kaynaklarda yer alan bilgileri tenkit süzgecinden geçirirken sadece mantık kurallarına uyup uymama yönüyle değerlendirmenin tarih metodolojisi bakımından doğru bir yaklaşım tarzı olmayacağını ifade etmek isteriz. Balcı'ya göre dış etkenlerle tamamen doğal süreç içerisinde yazıların yok olması söz konusuysa da tarihçiler olaya biraz gizem, biraz mucizevi bir mahiyet katarak nakletmişler, Kureyşli cesur ve fedakar beş kişinin boykotun sona erdirilmesindeki azim ve gayretlerini gölgeleyecek tarzda mucizeyi ön plana çıkartmışlardır.⁹² Balcı'nın kaynaklarda güveler veya çöl karıncaları tarafından yazıları yok edilen sahife ile ilgili nakledilenleri yok saymadaki yegane dayanağı tamamen demogojiktir. Ona göre dış tesirlerin normal seyirinde imha ettiği bir sahife söz konusu iken olaya gizem katılarak bir mucize anlatımına dönüştürülmüştür. Sahifeyi yazan veya yazdıranla, normal seyri içerisinde kısa sürede çürüyecek, yok olup gidecek bir malzeme ile böylesine önem verdikleri bir kararı kayda geçirecek kadar akıl yoksunu kimseler miydi? Kısa süre zarfında imha olacak bir belgeyi zaman zaman kontrol etmelere gerekmez miydi? Devrin şartları gereği yazı yazmak için parşomen⁹³ yerine derinin tercih edildiği, özellikle önem verilen belgelerin kayda geçirilmesinde işleme tabi tutulmuş derilerin kullanıldığı bilinen bir gerçektir. Dolayısıyla işlem gören bir derinin kısa süre zarfında üstelik muhafazalı bir yerde iken sadece dış tesirlerle yok olup gitmesi mümkün değildir. Bu noktada orijinalliklerini on

---

⁹¹ Azimli, s. 5-6.

⁹² Balcı, s.49

⁹³ Sarıçam'a göre boykot kararları bir kağıda yazılmıştır. Bkz., *Emevi-Hâşimî İlişkileri*, s.136

dört asır geçmesine rağmen koruyan Hz. Peygamber'in ülke liderlerine göndermiş olduğu davet mektuplarını ne yapacağız. Üç senede doğal şartlara dayanamayıp yok olup giden bir sahifeden bahsederken diğer taraftan asırlardır orijinalliğini muhafaza eden belgeler?!

Sahifede güvelerin neyi imha ettiğiyle ilgili rivayet farklılıkları vardır, belki bunu gerekçe göstererek olayla ilgili rivayetlere ihtiyatla yaklaşmak gerekir, ancak hemen hemen bütün kaynakların aktardığı güve meselesi ile ilgili rivayetleri yok saymak ya da sadece indi mütaalalarla reddetme yerine, olaya daha ihtiyatlı yaklaşmak gerektiğine inanıyoruz.

Buna göre bu iki rivayeti şu şekilde yorumlayabiliriz: Boykot sahifesinde yazılı olanları güveler imha etmişlerdir. Sahifenin durumu Allah tarafından Hz. Muhammed'e bildirilmiş, o da bunu amcasına haber vermiştir. Ebû Tâlib, sahifenin mahiyetini müşriklere bildirip onların haksızlıklarının mucizevî olarak ortaya çıktığını ispatlamak için sahifeyi açmalarını teklif etmiştir. Ebû Tâlib'in teklifini kabul eden Kureyş, sahifeyi açtığında durumun gerçekten de Hz. Muhammed'in dediği gibi çıktığını görmüşse de verdiği sözde durmamış ve var olan azgınlığına devam etmiştir. Olayın üzerinden çok geçmeden Hâşimîler'le akrabalık bağları bulunan ve uzayıp giden boykottan rahatsız olan bir grup Mekke'li, bu olaydan cesaret alarak sahifeyi yırtmaya teşebbüs etmiş ve amaçlarına ulaşmışlardır. Özetle kaynaklarda aktarılan güve meselesi, boykotu bitiren bir mesele değil, ama boykotu iptal düşüncesini hızlandıran ve bu düşüncede olanlara cesaret veren bir olaydır.

Güvelerin sahifede neyi yok ettiğine dair de rivayet farklılıkları vardır. Bununla birlikte kaynakların tamamında güvelerin sahifedeki yazılara zarar verdiğiğine dair rivayetlere rastlanılmaktadır. Dolayısıyla rivayetler arasındaki farklılıklardan hareketle olayla ilgili anlatılanlara ihtiyatla yaklaşmamız gerekirken sanki onca kaynağın söylediklerinin hiçbir önemi yokmuş gibi davranarak böyle bir bilgiyi külliyyen yok sayamayız.

Kaynaklarda sahifeyi güve, ağaç kurdu veya çöl karıncalarının imha ettiğinden bahsedilir. Benzer şekilde rivayetlerde kurtçukların sahifedeki yazılardan neyi imha ettiğine dair farklılıklar da bulunmaktadır.

Daha yaygın rivayete göre Allah (cc), onların zalim sahifesine bir güveyi musallat etmiş, o güve, Allah'ın isminden başka sahifede zulüm ve haksızlığa dair yazılmış olan ne varsa her şeyi yiyip bitirmiştir.⁹⁴

⁹⁴ İbn İshâk, s.166; İbn Hişâm, III, 340; Belâzürî, I, 270-271; Taberî, II, 79; İbn Hacer el-Askalanî, VII, 589-590; İbn Abdilberr, *ed-Dürer*, s.54. Güvelerin sahifeyi yediği veya üzerindeki yazıları yalayıp yok ettikleri de söylenmektedir. Bkz., Şâmî, II, 505

Musa b. Ukbe'nin Zühri'den rivayetine göre ise: Allah'ın zalim sahifeye musallat ettiği güve, boykot sahifesinin “Bismikallahümme” (senin isminle Allahım) anlamındaki kısmını yiyip bitirmiş zulüm, haksızlık ve akrabalarıyla ilişkileri kesmeye dair olan kısmını ise bırakmıştır.⁹⁵

Rivayet farklılıkları yazıları hangi varlığın imha ettiği ve sahifedeki hangi ifadelerin imha olduğu veya bırakıldığı hususlarındadır. Ancak kaynakların ittifakla naklettikleri husus sahifenin veya üzerindeki yazıların mucizevi bir şekilde zarar gördüğüdür. Dolayısıyla bunca rivayete rağmen bu mucizevi olayı yok sayamayız, ancak olayla ilgili rivayet farklılıklarını da değerlendirmeye tabi tutmak gerekmektedir. Addâs'ın Taif dönüşü ‘bismillah’ diyen Hz. Peygamber’e, ‘Araplar bu kelimeye söylemezler, sizler kimlersiniz?’ demesini gerekçe göstererek sahifede bismillah veya bismikallahümme veya Allah lafızlarının bulunmasının ve güveler tarafından imha edilmesi veya bırakılmasının doğru olamayacağını söylemek⁹⁶ pek tutarlı olmayacaktır. Evet bu insanlar ‘Bismillahirrahmanirrahim’ ifadesine karşı çıkmışlardı, ama Allah lafzını biliyorlar hatta çocuklarına lafzatullah kavramının geçtiği isimleri veriyorlardı. Hudeybiye antlaşması esnasında Bismillahirrahmanirrahim ifadesine karşı çıkan Süheyl b. Amr, Bismikallahümme tabirinin antlaşma metninin baş tarafına yazılmasına itiraz etmemişti. Addas'ın Taif yolculuğu dönüşünde üzüm bağına sığınanlar siz kimsiniz, Araplar bu sözü söylemez diyerek şaşkınlığını ifade ettiği kelime de bismikallahümme veya lafzatullah kavramları değil doğrudan Bismillahirrahmanirrahim'dir. Dolayısıyla sırf böylesi bir fikir yürütmeye söz konusu mucizeyle ilgili rivayetleri reddetmek pek tutarlı bir davranış olmayacaktır.

Kaynaklardaki rivayetlerden hareketle güvelerin sahifedeki yazılardan bir kısmını imha ettiklerini söyleyebiliriz. Onlar ister lafzatullah, iyilik ve sıla-i rahimle ilgili kavramları imha etmiş olsunlar isterse bu kavramları bırakıp zulüm, iftira ve akrabalık ilişkilerini kesme anlamındaki kavramları bırakmış olsunlar neticede güzel ile çirkini, hak ile batılı bir arada bırakmamışlar, birini imha ederek diğerini dokunmamışlardır. Böylece iki zıt unsur, aynı belgede kendilerine yer bulamamıştır.⁹⁷

Tabi ki bu mucize, boykot kararının arkasında duran zalim müşrikler açısından bir anlam ifade etmemiş, onlar bunun Hz. Muhammed'in bir sihri olduğunu

⁹⁵ İbn Seyyidinnâs, I, 223; İbn Abdilberr, *ed-Dürer*, s.54; İbn Hacer el-Askalânî, *Fethü'l-Bârî*, VII, 192; Şâmî, II, 505; Ekrem Ziya el-Umerî, *es-Sîretü'n-Nebeviyye es-Sahihâ*, Medine 1415/1994, I, 182

⁹⁶ Balcı, s.50

⁹⁷ İbn Abdilberr, *ed-Dürer*, s.56; Şâmî, II, 508

söylemişler ve boykottan vazgeçmemişlerdir.⁹⁸ Ancak Şi'bu Ebî Tâlib'dekilerin çektiği sıkıntılara dur deme kararı alan ve bu maksatla harekete geçen insaf ehli erdemli bir gurup için sahifedeki mucizevi değişim etkili olmuş, onların aldıkları kararlarda ne kadar isabetli olduklarını hissetmelerine katkı sağlamıştır.

Ambargonun Sona Erdirilmesi Sonrasında Şi'bu Ebî Tâlib'dekilerin Evlerine Dönmeleri

Yukarıda bahsi geçen beş kişi boykotu sonlandırma kararlarını bütün Mekkelilerin bulunduğu ortamda ilan etikten ve bu husutaki kararlılıklarını belirttikten sonra silahlanarak Şi'bu Ebî Tâlib bölgesine gitmişler, oradakilerin sağ salim evlerine barklarına dönmelerini sağlamışlardır.

Boykotun sona ermesi müşrik Hâşimîler ve Muttalibîlerin rahatlamasına vesile olmuşsa da Hz. Peygamber ve bu iki kabileye mensup Müslümanlar için benzer bir neticeden söz etmek mümkün değildir. Zira boykottan hemen sonra hüzün yılı gerçekleşmiş, iki büyük hamisinden mahrum kalan Hz. Peygamber Mekke'de artık İslâm davası adına pek bir beklentisi kalmadığı için Taif yolculuğuna çıkmış ordan da eli boş dönmek durumunda kalmış, öyle ki doğup büyüdüğü şehre dönmekte bile zorlanmıştı. Kendi kabilesi boykot esnasında sağladığı desteğin doğurduğu neticeleri göz önünde bulundurarak ona tekrar kol kanat germe, eman verme riskini göze alamadıkları için Hz. Peygamber başka bir kabileden Nevfelogulları'ndan Mut'im b. Adî'in verdiği güvence ile Mekke'ye girebilmiştir.

Ambargo Olayının Sonuçları

Boykotla İslâm davasına engel olabileceklerini düşünenler bu maksatlarına ulaşamamışlardır. Evet belki bu dönemde İslâmi tebliğ hız kesmiştir, Hz. Peygamber güven içerisinde Mekkelilerin evlerine barklarına gidemediği gibi çarşı pazarda da karşılaştığı kimselere tebliğde bulunmakta zorlanmıştı, dolayısıyla ihtidalar çok azalmıştır. Bununla birlikte bu süre zarfında Hz. Peygamber'in tebliğ faaliyetlerini tamamen askıya aldığı söylemek doğru olmaz. Zira o, kendisine yüklenen nosyon gereği durumun iyi veya kötü olmasına aldırmaz etmeden tebliğ faaliyetlerini sürdürmüştür. Boykot esnasında da özellikle haram aylarda Şi'bu Ebî Tâlib'den çıktığı

⁹⁸ İbn İshâk, s.162; Belâzürî, I, 271; İbn Seyyidinnâs, I, 224. Gördükleri manzara karşısında müşriklerin Şi'b'dekilere daha fazla öfkelenedikleri de ifade edilmektedir. Bkz., Şâmî, II, 505

günlerde Mescid-i Harâm'ın kutsiyetine dikkat edeceklerine inandığı müşriklerin kendisinin canına kast etmeyecekleri düşüncesiyle burada bulunan insanlara tebliğde bulunmayı ihmal etmemiştir.⁹⁹ Onun tebliği karşısında müşriklerin, özellikle Nadr b. Hâris, Ebû Leheb ve Ebû Cehil ile karısının boş durmadıkları, ellerinden geldiğince Hz. Peygamber'e hakaret ve işkence yapmaya çalıştıkları anlaşılmaktadır. Müslüman olanların sayısının azalması hatta durma noktasına gelmesi buna çok önem vermiş Hz. Peygamber'i çok üzmüş olmalıdır. Şahsına yüklenen görevi yapmakta kendisini acziyet içerisinde hissetmesi belki de Hz. Peygamber'i boykot esnasında kaldığı sıkıntılardan daha çok üzmüş olmalıdır.

Boykot hem akrabalık hem de din kardeşliği saflarında sıkışmalara yol açmıştır. Çekilen sıkıntılara birlikte göğüs germek isteyen akrabalar, asabiyet gereği, Müslümanlar ise imanları gereği bir birleriyle kenetlenmişler, böylece maruz kaldıkları sıkıntılı durumun üstesinden gelebilmişlerdir. Çekilen sıkıntılar karşısında sergilenen bu dayanışma ileride karşılaşılabilecek daha başka ve büyük meşakkatlerin üstesinden gelebilme noktasında Müslümanlar için iyi bir tecrübe olmuştur. Zira küçük birlikteliklerin başarılı dayanışması ileride büyük bir toplum oluşturabilmek için gerekli toplumsal yardımlaşma için örnek teşkil edebilirdi.

Ticaret veya hac için dışarıdan Mekke'ye gelen kabilerin mensupları daha önceden olduğu gibi ticaret yapmak istediklerinde Şi'bu Ebî Tâlib'dekilerle alış-verişte bulunmamaları hususunda ikaz edilmişler ya da bu hususta onlara bir takım telkinlerde bulunulmuştu. Bu durum dışarıdan gelen insanların meraklanmasına yol açmış, söz konusu merakla bu insanlar olup bitenleri araştırmışlardır. Böylece müşriklerin İslâm'ın yayılıp duyulmasını engellemek için uygulamaya koyduğu boykot olayı, onların beklentilerinin tersine Arap kabilelerinin İslâm'dan haberdar olmalarına sebep olmuş ve İslâm'ın diğer kabileler arasında da duyulması sonucunu doğurmuştur.

Bunun sonucunda İslâm'dan haberdar olan insanlardan inananlar olduğu gibi inkar edenler de olmuştur. Bir kısım kimseler inkâr etse bile en azından inkar ettiği şey konusunda başkalarıyla konuşup tartışmıştır. Böylece ister inanılsın, ister inanılmasın hemen hemen her yerde İslâm davetinden söz edilmeye başlanılmıştır. Sonuçta bu davetin yayılmasında müşrikler dahil herkesin payı olmuştur.¹⁰⁰

Bütün baskılara rağmen Müslümanların İslâm davasından vazgeçmemeleri müşrikleri ümitsizliğe sevk etmiştir. Boykota değin kullandıkları tedbirlerin işe

---

⁹⁹ Hamidullah, I, 114

¹⁰⁰ Lings, s.132

yaramadığı düşüncesiyle o zamana kadar başvurulmayan bir yöntemle Müslümanları inaçlarından vaz geçirmek isteyen müşrikler tekrar eden başarısızlıklarından sonra iyiden iyiye ümitlerini yitirmişlerdir.¹⁰¹ Benzer şekilde boykot sıkıntılarında kurtulmayı başaran Müslümanlar kendilerini daha çok güvende hissetmişlerdir. Zira onlar için uygulanabilecek en ağır baskı uygulanmış, ama onlar buna boyun eğmemişlerdi. Daha fazla ne yapılabildi ki? Bununla birlikte boykot Müslümanlarla müşriklerin saflarının iyice açılmasına yol açmış, bundan böyle Hz. Peygamber Mekke yerine dışarıdan gelenler veya başka bölgelerdeki insanların İslâm davasına kazandırılması için çabalarını yoğunlaştırmaya¹⁰² başlamıştır.

Mekkeli müşrikler, İslâmiyet'i engellemek için daha etkili bir yöntem olarak gördükleri boykot uygulamasına gitmişler; fakat boykot günlerinde İslâm'a girenlerin sayısının yok denecek kadar azalmasının dışında istedikleri sonucu elde edememişlerdir. Aksine boykot olayından sonra İslâm, Mekke dışında da duyulmuş ve gündün güne inananların sayısında artış olmuştur. Sonuçta bu boykot olayı ile birlikte İslâm'ın yayılışını engelleme niyetinde olanlar hedeflerine ulaşamamışlar, İslâm hızla yükselişini sürdürmüş nihayeti Mekke ona dar gelmeye başlamıştır.¹⁰³

Boykot tek geçim kaynağı ticaret olan Şi'bu Ebî Tâlib'dekilerin özellikle de Müslümanların ticaret yapmalarına getirilen kısıtlamalarla maddi yönden ciddi sıkıntılar yaşamalarına yol açmış, boykottan sonra da bu sıkıntılar bir süre devam etmiştir. Ancak benzer şekilde müşrikler de toplumun önemli bir kesimini oluşturan bu insanların ticaretten men edilmesiyle sıkıntılar yaşamışlar, Mekke'nin ticaretindeki daralmalardan onlar da etkilenmişleridir. Ticarete önem veren Mekkelilerin boykotun sonlandırılmasıyla ilgili beş kişilik bir grubun oldu bittiye getirmesine fazlaca direnmemesinde ticaretteki söz konusu zararların etkisinin olduğunu söylemek mümkündür.¹⁰⁴

Boykotun en önemli kabilevi sonuçlarından bir diğeri de, Hz. Peygamber'in kendisine akrabalık bakımından aynı yakınlıkta olmasına rağmen Muttaliboğulları'nı Zilkurbâ'ya dâhil edip Abdüşems ve Nevfelogulları'nı buna dâhil etmemesi meselesidir.¹⁰⁵

Zilkurbâ; Kur'ân-ı Kerîm'de ganimetin beşte birinin dağıtılacağı kimseler olup,

¹⁰¹ Ebû Zehra, I, 202-203

¹⁰² Azimli, s.7; Şenyayla, s.93

¹⁰³ Mevdûdî, III, 204-205; Lings, s.132

¹⁰⁴ Hamidullah'a göre Mekkeli müşrikler adı geçen güveyle ilgili mucizeye inandıkları için değil, ekonomik yönden zarar göreceklerini düşündükleri için Müslümanlardan bu muhasarayı kaldırmışlardır. Bkz., *İslâm Peygamberi*, I, 114

¹⁰⁵ Ebû Tâlib meşhur Lâmiyye-i Ebî Tâlib isimli şiirinde 64. beyitte kendilerine boykot esnasında yardım etmeyen akarabalarından Abdüşems ve Nevfel oğullarına beddua etmiştir. Bkz., Lutfullah Yavuz, s.320

konu ile ilgili ayet şöyledir: “Biliniz ki ganimet aldığımız şeylerin beşte biri Allah’a, Resûl’e, Zilkurbâ’ya, yetimlere, yoksullara ve yolculara aittir.”¹⁰⁶

Hz. Peygamber’in konu ile ilgili uygulaması 629 yılında Haber’in fethiyle birlikte elde edilen ganimetlerin taksimi sırasında kendini göstermiştir. Cübeyr b. Mut’im’in rivayetine göre olay şöyle cereyan etmiştir:

Ele geçirilen ganimetler dağıtılırken Hz. Peygamber, Muttaliboğullan’na bu ganimetten pay verip, Abdüşşems ve Nevfeloğulları’na pay vermeyince, Hz. Osman ve Cübeyr, Hz. Peygamber’e giderek bunun sebebini sormuşlar. O da şu karşılığı vermiştir: “Muttaliboğulları Câhiliye devrinde de İslâm’dan sonra da bizi yalnız bırakmadılar.” buyurmuş ve parmaklarını birleştirerek. "Hâşim ve Muttaliboğulları aynı şeydir.” demiştir. ¹⁰⁷ Zilkurbâ’ya haram olan zekatın Abdüşşems ve Nevfeloğulları’na helal kılındığı da ifade edilmiştir.¹⁰⁸

Bu olayda Hz. Peygamber, Benî Ümeyye’yi Zilkurbâ dışında bırakmasıyla kabilecilik yapmaktan ziyade, kendisine düşmanlık yapan akrabalarını, yardım edenlerden ayrı tutmuştur. Kendisini destekleyen akrabasını maddi ve manevi bakımdan mükafatlandırırken, diğerlerini bundan mahrum etmiştir. Zira Hz. Peygamber’in nazarında aslanan kan bağı değil dinî birliktelik yani manevi yakınlıktır.¹⁰⁹

Görüldüğü gibi kabilevi açıdan bu boykotun en önemli sonuçları; Hılful-Fudûl cemiyetinin dağılması ve Muttaliboğulları’nın boykotlu yıllarda Hz. Peygamber’e yakınlık ve yardımlarından dolayı onun tarafından Zilkurbâ’ya dahil edilmiş olmalarıdır.

Boykot anlaşmasını kayda geçirenlerin çoğunluğunun ‘Ahlâf’ grubundan Abdüddâroğulları’na mensup olmaları dikkat çekicidir. Ahlâf kabilelerinin yanı sıra boykota ‘Mutayyebûn’ ve ‘Hılful-Fudûl’ topluluğunun üyeleri de iştirak etmiştir. Dolayısıyla boykot, Hılful-Fudûl cemiyetinin dağılmasına da yol açmıştır.¹¹⁰ Belki de bu sebeple boykot bazı tarihçiler tarafından ‘akrabalık bağlarını kesen bir belge’¹¹¹ olarak nitelendirilmiştir. Zira boykot Kureyşliler arasından iki kabilenin toplum dışına itilmesine, onlarla her türlü akrabalık, komşuluk ve dostluk bağlarının kesilmesine yol açarken aynı zamanda kardeş kabilelerin arasının da açılmasına, aynı soydan gelen Hâşimîlerle Muttalibîlerin diğer iki kardeş soydan yani Nevfel ve

¹⁰⁶ Enfal, 9/41

¹⁰⁷ Belâzürî, I, 517-518; İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-Bârî*, VI, 376; Zebidî, IX, 223-224.

¹⁰⁸ Muhammed b. el-Hâc Hasan el-Elbânî el-Kürdî, *Kitabu Refu'l-Hafâ Şerhi Zâti's-Şifâ*, thk., Hamdi Abdulmecid es-Selefi ve arkd., Beyrut 1987/1407, s.157

¹⁰⁹ Makrizî, *en-Nizâ ve't-Tehâsum fiyma Beyne Benî Ümeyye ve Benî Hâşim*, Leiden 1888, s.28

¹¹⁰ Ebû Zehra, II, 189-90; Sarıçam, *Emevî-Hâşimî*, s.137, 95 nd

¹¹¹ İbn İshâk, s.156

Abdüşşemsoğulları'ndan kopmalarına da vesile olmuştur. Yine bu ambargo yıllardır büyük bir dayanışma içerisinde Mekke'de zulme dur demek, haksızlıkları engellemek için oluşturulmuş olan Hılfu'l-Fudûl gibi erdemli bir topluluğun da dağılmasına sebep olmuştur.

Ebû Tâlib'in kasidesinde kendilerine karşı geldikleri için sitem ettiği kimseler arasında Hılf içindeki kabilelerin mensupları çoğunluğu teşkil etmektedir. Bunlar eski Ahlâf kabileleriyle işbirliği yaptıkları için Ebû Tâlib tarafından kınanmışlardır.³⁶²

Ablukanın kaldırılması bir anlamda, Hz. Muhammed'in davetine uyanların oluşturduğu topluluğun Mekke'deki oligarşik yapı tarafından da resmen tanınması anlamına geldiği için teşriin teşekkülü açısından da önemlidir. Zira bu olay sonrasında Mekke'deki Müslümanlar yeni bir sosyal statü kazanmışlardır.¹¹²

Uygulanan boykotun sosyal bakımdan şüphesiz en büyük sonucu, Ebû Cehil tarafından örgütlenen müşrik blokun dağılmasıdır. Hâşimîlerle akraba olan ve bu boykota imza atan kabilelerden bazılarının boykotu ihlal etmesi sonucu gelinen süreçte boykot nispeten başarısızlığa uğramıştır. Nitekim boykot Hâşimîlerin pes etmesiyle değil Ebû Cehil önderliğindeki blokun dağılmasıyla sona ermiştir.¹¹³

Boykot yıllarında Müslümanlara yardım eden ve bir anlamda uygulanan ambargonun kaldırılmasında etkili olan kimseler daha sonraki dönemlerde başta Hz. Peygamber olmak üzere minnetle yad edilmişlerdir.¹¹⁴ Müslümanlara bu en sıkıntılı günlerde yardım edenler arasında Hz. Hatice'nin amcasının oğlu Hakîm b. Hizâm'ın ismine de rastlanılmaktadır.

Hz. Haticenin amcasının oğlu ve gençlik yıllarında Hz. Peygamber'in arkadaşı olarak bilinen Hakîm b. Hizam, gecenin karanlığından yararlanarak bir deve yükü yiyeceği Şi'bu Ebî Tâlib'e götürüp devenin böğrüne vurarak Müslümanların mahallesine göndermiştir.¹¹⁵ Aynı şahıs bir gün kölesinin sırtına buğday yükleyip Hâşimoğulları'nın mahallesine götürürken, önüne Ebû Cehil çıkmış ve onu sorgulamaya başlamıştır. Hatta hakaret edip dövmeye çalışmıştır. Bu sırada yoldan geçen müşriklerden Ebu'l-Bahterî b. Hişam, olaya müdahale ederek Ebû Cehil'e: *"Hakim'in akrabalarına yardıma gittiğini, onu bırakmasını"* söylemiştir. Ebû Cehil'in bunu kabullenmemesi üzerine Ebu'l-Bahterî, Hakîm b. Hizam'ı engellemekte ısrar

¹¹² Mehmet Erdem, s.291

¹¹³ Watt, s.87. Ayrıca bkz., Şenyayla, s.92

¹¹⁴ Boykot esnasında Müslümanlara yardım eden ve boykotun kaldırılmasına ön ayak olanların Hz. Peygamber tarafından unutulmadığı ve ileriki dönemlerde bunlara karşı vefakarlık duygularıyla hareket edildiğine dair geniş bilgi için bkz., Mehmet Azimli, "Mekke Dönemindeki Boykot yılları Üzerine Bazı Mülâhazalar", *İSTEM* (ek-1), Konya 2008, s.124-125.

¹¹⁵ İbn İshâk, s.161.

eden Ebû Cehil ile kavgaya girip eline geçirdiği bir deve kemiği ile Ebû Cehil'in başını yarıdıktan sonra yere yıkarak tepelemeye başlamıştır.¹¹⁶

Özellikle Ebu'l-Bahterî'nin Şi'bu Ebî Tâlib'dekilere yardım etmek isteyen Hakim b. Hizam'ı engellemek isteyen Ebû Cehil'e mani olması hatta onunla kavga edip yaralaması ve boykotun sonlandırılmasındaki rolü ileriki dönemlerde Hz. Peygamber tarafından unutulmamıştır. Bir vefa abidesi olan Hz. Peygamber, Bedir savaşı öncesinde müşriklerin saflarında savaşa katılan Ebu'l-Bahterî'nin öldürülmemesi hususunda sahâbilerine talimat vermiştir.¹¹⁷

Benzer şekilde Hz. Peygamber, boykotu sona erdirmeye aktif olarak rol alan Hakim b. Hizam, Mut'im b. Adî ve Ebu'l-Bahterî'yi de hayırla yad etmiştir. Nitekim Bedir savaşı sonunda Kureyşli esirlerin fidyesini vermek için gelen Cübeyr b. Mutim'e: "Eğer senin yerine baban Mut'im, bu kokuşmuş leşleri benden aracılık ederek isteseydi, ona bunları fidyesiz verirdim."¹¹⁸ diyerek bir vefa örneği sergilemiştir. Yine Bedir savaşı sırasında Hz. Peygamber, boykotun kaldırılması için çalışan Zema b. Esved'in öldürülmemesini sahâbeden istemiş, ancak savaş sırasında bilinmeden öldürülmüştür.¹¹⁹

---

¹¹⁶ İbn İshâk, s.161; İbn Hişâm, III, 384-385; Belâzürî, I, 271-272; Taberî, II, 74; İbn Seyyidinnâs, I, 224; Şâmî, *Sübülü'l-Hüdâ ve'r-Reşâd*, Mısır 1418/1997, II, 504

¹¹⁷ İbn Hişâm, I, 629; Isfahânî, *el-Eğâni*, IV, 28

¹¹⁸ Buhârî, Humus, 16; Belâzürî, I, 176

¹¹⁹ Bkz. Sariçam, *Hz Muhammed Ve Evrensel Mesajı*, 161

BİBLİYOGRAFYA

- AHMED CEVDET PAŞA, *Peygamber efendimiz (sav)*, sad., Mahir İz, nşr., Ertuğrul Düzdağ, İstanbul 2002,
- AHMET HALİL CUMA, *Nisâu Ehli'l-Beyt fî Davi'l-Kur'ân ve'l-Hadîs*, Dımaşk 1415/1994
- ARMSTRONG, Karen, *İslâm Peygamberi'nin Biyografisi, Hz. Muhammed*, çev., Selim Yeniçeri, İstanbul 2005.
- AZİMLİ, Mehmet, “Mekke Dönemindeki Boykot yılları Üzerine Bazı Mülâhazalar”, *İSTEM* (ek-1), Konya 2008
-----, *Siyeri Farklı Okumak*, Ankara 2010
- BALCI, İsrâfil, “Kâbe’ye Asılan Boykot Sayfasının Tahrifiyle İlgili Rivayetlerin Tahlili”, *Dinbilimleri Akademik araştırma Dergisi*, VI (2006), sayı: 3
- BALIKÇI, Şükrü, “Mekke Döneminde Müşriklerin Müslümanlara Uyguladığı Ambargo”, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı 3, Urfa 1997.
- el-BELÂZÜRÎ, Yahya b. Câbir (279/892), *Ensâbu'l-Eşrâf*, thk., S.Zekkâr-R.Ziriklî, Beyrut 1417/1996.
- el-BUHÂRÎ, Muhammed b. İsmail (256/870), *Sahihu'l-Buhârî*, İstanbul 1413/1992.
- el-BÛTÎ, Said Ramazan, *Fıkhu's-Sire*, çev., Ali Nar- Orhan Aktepe, İstanbul 1987.
Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi, ed., Hakkı Dursun yıldız, İstanbul 1990.
- el-EBRÂŞÎ, Muhammed Atiyye, *Azametü'r-Resûl*, yy. 1971.
- EBU ZEHRÂ, Muhammed, *Son Peygamber Hz. Muhammed*, İstanbul 1993
- ERDEM, Mehmet, “İslâm Teşriinin Oluşum Seyri Açısından Vahiy Döneminin Mekke Merhalesi ve Safhaları”, *Dini Araştırmalar*, Eylül-Aralık 2006, cilt: IX, s.26
- el-HALEBÎ, Nureddin Ebu'l-Ferec (975-1044), *es-Sîretü'l-Halebiyye (İnsânu'l-Uyûn)*, Beyrut ty.
- HAMİDULLAH, Muhammed (m.2003), *İslâm Peygamberi*, çev., Salih Tuğ, İstanbul 1991.
- el-İRAKÎ, Zeynüddin Abdurrahim b. el-Hüseyin el-, *Elfıyetü's-Sireti'n-Nebeviyye*, s.201
- el-ISFAHÂNÎ, Ebu'l-Ferec, *Kitâbu'l-Eğânî*, Kahire 1969-1979
- İBN ABDİLBERR (368-463), *ed-Dürer fî İhtisâri'l-Meğâzi ve's-Siyer*, thk., Şevki Dayf, Kahire 1403.
- İBN HABÎB, Ebû Cafer Muhammed (245/859), *Kitabü'l-Muhabber*, Beyrut ty.

- İBN HACER el-ASKALANÎ, *Fethü'l-Bârî bi Şerhi Sahihi'l-Buhârî, thk., Abdullah b. Banâz, Beyrut 1416/1996*
- İBN HİŞAM, Ebû Muhammed Abdülmelik (218/833), *es-Siretü'n-Nebeviyye, thk., M. Muhyiddin Abdulhamid, Beyrut 1401/1980.*
- İBN İSHAK, Muhammed b. İshak b. Yesâr (151/768), *Kitabu's-Siyer ve'l-Megâzî, thk., Süheyl Zekkâr, Beyrut 1398/1978.*
- İBN KAYYIM, el-Cevziyye (728/1327), *Zâdü'l-Meâd fî Hedyi Hayri'l-İbâd, thk. Şuayb el-Arnâvud- Abdülkadir el-Arnâvud, Beyrut 1414/1994.*
- İBN KESİR, Ebü'l-Fida el-Hafız (774/1372), *el-Bidâye ve'n-Nihâye, thk., Ahmed Ebû Müslim- Ali Necib Advâ, Beyrut ty.*
-----, *es-Sûl fî Sireti'r-Resûl, Dımaşk 1402.*
- İBN SA'D, Ebû Abdillâh Muhammed (230/844), *et-Tabakatü'l-Kübra, Beyrut ty.*
- İBN SEYYİDİNNÂS (734/1333), *Uyûnü'l-Eser fî Funûni 'l-Megâzî ve's-Şemâil ve's-Siyer, Kahire 1413/1992.*
- İBNÜ'L-ESİR, İzzüddin Ebü'l-Hasen Ali b. Muhammed (630/1232), *el-Kâmil fî Târîh, yay., Carolus Johannes Tornberg, Beyrut 1399/1979.*
- İMADÜDDİN HALİL, *Muhammed Aleyhisselam, çev., İsmail Hakkı Sezer, Konya 2003.*
- KAPAR, M. Ali, "Ebû Cehil", *DİA, İstanbul 1994*
- el-KUBEYSÎ, İyade Eyyûs, *Sahâbetü Rasûlillâhi fî'l-Kitab ve's-Sünne, Dımaşk 1986*
- el-KÜRDÎ, Muhammed b. el-Hâc Hasan el-Elbânî, *Kitabu Refu'l-Hafâ Şerhi Zâti's-Şifâ, thk., Hamdi Abdulmecid es-Selefi ve arkd., Beyrut 1987/1407*
- LİNGS, Martin, *Hz. Muhammed'in Hayatı, çev., Nazife Şişman, İstanbul 1991.*
- el-MAKRİZÎ, Abdülkadir b. Muhammed (845/1444), *İmtâu'l-Esmâ, thk., en-Nümeysi, Beyrut 1420/1999.*
- el-MEVDÛDÎ, Ebu'l-A'lâ, *Tarih Boyunca Tevhid Mücadelesi ve Hz. Peygamberin Hayatı, çev., Ahmed Asrar, İstanbul 1985.*
- MUSA B. UKBE (141/758), *el-Megâzî, Cem., Muhammed Bakış Ebû Mâlik, Memleketü'l-Mağribiyye Camiatu İbn Zuhr 1994I, 126-127*
- el-MÜSLİM, Ebu'l-Hüseyn Müslim b. Haccac (261/875), *el-Câmiu's-Sahîh, İstanbul 1413/1992.*
- ÖZ, Şaban, *Farklı Siyeri Okumak, Ankara 2014*
- POLAT, Selahattin, "Ebû Seleme el-Mahzûmî", *DİA, İstanbul 1994*
- RODİNSON, Maxime, *Muhammed'in İzinde, çev., Er- Bakan, İstanbul 1973.*
- SARIÇAM, İbrahim, "Hakîm b. Hizâm", *DİA, İstanbul 1997, XV, 187.*

- , *Emevi-Hâşimi İlişkileri*, Ankara 1997.
- , *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, Ankara 2003.
- SAVARY, Claude-Etienne, *Muhtasar Hayatı Muhammed*, trc., M. Abdülazim Ali, Nakd., Abdülmüteal Muhammed el-Cebbûrî, İskenderiyye 1414/1994, 86
- es-SUYÛTÎ, Celâlüddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr (ö. 911 / 1505), *Hasâisu'l-Kübrâ*, Beyrut ty.
- es-SÛHEYLÎ, Abdurrahman (581/1185), *er-Ravdu'l-Unuf fî Şerhi's-Sireti'n-Nebeviyye li İbn Hişam*, thk., Abdurrahman el-Vekîl, yy., ty.
- eş-ŞÂMÎ, Yusuf b. Ali (942/1555), *Sübülü'l-Hüdâ ve'r-Reşâd fî Sireti Hayri'l-İbâd*, thk., F. M. Şeltut ve ark., Kahire 1413/1992.
- ŞENYAYLA, Gencal, *Müşriklerin Hz. Peygamber ve Müslümanları Boykota tabi Tutmaları*, CÛSBE (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sivas 2008, s.39-41
- et-TABERÎ, Muhammed b. Cerîr (310/922), *Târihu't-Taberî*, thk., Muhammed Ebû'l-Fadl İbrahim, Kahire ty.
- et-TARHÛNÎ, Muhammed b. Rezzâk b., *Sahihu's-Sireti'n-Nebeviyye*, Kahire 1414
- et-TİRMİZÎ, Muhammed b. İsa (279/892), *es-Sünenü't-Tirmizî*, İstanbul 1413/1992.
- el-UMERÎ, Ekrem Ziya, *es-Siretü'n-Nebeviyye es-Sahiha*, Medine 1415/1994, I, 182.
- WATT, W. Montgomery, *Hz. Muhammed'in Mekke'si*, çev., M.Akif Ersin, Ankara 1995.
- el-YA'KÛBÎ, Ahmed b. Ebî Yakub (294/1229), *Târihu'l-Ya'kubî*, thk., Abdu'l-Emir Mühenna, Beyrut 1413/1993.
- YÂKUT el-HAMEVÎ, Ebû Abdillâh b. Abdillâh (626/1229), *Mu'cemu'l-Buldân*, thk., Abdülaziz el-Cündî, Beyrut 1410/1990.
- YAVUZ, Lutfullah, "Ebû Tâlib b. Abdilmuttalib'in "Kaside-i Şi'biyye'si Üzerine", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, sayı: IX, 2009, 308
- YERZUKULLAH, Mehdî, *es-Siretü'n-Nebeviyye fî Davi'l-Mesâdiri'l-Asliyye*, yy., 1412/1992, s.218
- YİĞİT, İsmail-Raşit Küçük, *Hz. Muhammed (Siyer-i Nebi)*, İstanbul 2007.
- ez-ZEBÎDÎ, Şemsüddin Muhammed b. Ahmed b. Osman (h.1205), *Tecrid-i Sarih Tercemesi*, çev., A.Naim- K.Miras, Ankara 1983.